

Van “de soldaat Johan” tot “Herman den ss-soldaat”

Peiling naar de verhouding tussen literatuur, Vlaamse beweging en collaboratie
1940-1944

EEN OGENSCHIJNLIJK KORT BESTAAN. “WESTLAND” ALS OPSTAPJE

Het tijdschrift *Westland* heeft niet lang geleefd: van de zomer van 1942 tot de zomer van 1944. Het werd in de eerste editie van de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* beschreven als een “cultureel-letterkundig tijdschrift voor Vlaanderen” (volgens de officiële ondertitel), dat er evenwel niet in slaagde “de duidelijk pro-Duitse artikels over de internationale politieke situatie te vermijden”. De auteur, José De Ceulaer, gaf daarbij niet aan of de vroege verdwijning van hoofdredacteur Filip De Pillecyn (1891-1962) te maken had met deze ommekeer, net zoals het lemma niets meedeelde over de verhouding tussen de gehanteerde literatuuropvatting en de doelstellingen van de Vlaamse beweging, en derhalve ook geen uitsluitsel gaf over de verhouding tussen literatuur, Vlaamse beweging, nationalisme en collaboratie.¹

Uit deze bijdrage moet klaarder blijken op welke wijze *Westland* al dan niet ingespeeld heeft op deze verstrengeling. De studie van Patrick Peeters over dit tijdschrift in de door Dirk De Geest geleide verzamelbundel over de invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven (1998) kan dienen als uitgangspunt om zowel de positie van een van de hoofdspelers, Filip De Pillecyn, als de algemene draagwijdte van het blad, genuanceerder dan tot nog toe het geval was, uit te klaren.² Ogenschiijnlijk gaat het over een snel voorbijgaand initiatief dat in het grotere geheel van de Tweede Wereldoorlog weinig te betekenen heeft. De vraag

1. J. De Ceulaer, *Westland*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)*, Tielt, 1975, dl. 2, p. 2023. Met deze pro-Duitse artikelen bedoelde José De Ceulaer de bijdragen van Herman Van Puymbrouck, zie verder bij n. 77. *Westland* kreeg geen behandeling in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*.

2. P. Peeters, “De bedoeling van het tijdschrift is de literatuur in Vlaanderen te dienen”. *Het kader van Westland/Westland het kader*, in: D. De Geest e.a., *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België*, Leuven, 1998, pp. 111-119. Zie als voorbereiding R. Vanlandschoot, *De lange weg naar “Westland”*. *Peilen naar de betekenis van Filip De Pillecyns korte redacteurschap 1942*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III*, Hamme, 2007, pp. 123-145.

of *Westland* te maken heeft met Vlaamse beweging, dan wel uitsluitend met collaboratie kan niet op een exclusieve wijze beantwoord worden. Het is niet het een of het andere. Het tijdschrift, en voornamelijk de onderliggende ideologie die het best kan omschreven worden als 'absolute voorrang voor de volksgemeenschap', functioneert zowel binnen een literair-artistiek kader met vooroorlogse wortels over literatuur- en cultuuropvatting, als binnen het specifiek cultuurpolitieke kader van de bezettingstijd.

Verbazend kort inderdaad was het effectieve hoofdredacteurschap van De Pillecyn: slechts een half jaar (juni tot december 1942). Mysterieuzer evenwel was de lange incubatieperiode die voorafging aan de formele stichting. Ze gaat van de allereerste dagen van de bezetting tot diep in het voorjaar van 1942, van de 'wondere zomer' tot aan de eerste brutale wegvoeringen in het kader van de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Deze lange periode is gekenmerkt door aarzelingen en tegenstellingen, niet alleen aan Vlaamse, maar ook aan Duitse zijde. De bezetter liet al snel blijken waar zijn voorkeur naartoe ging met betrekking tot cultuurpolitiek. De Militärverwaltung wilde via zijn Kulturreferenten Wilfried Reese en Franz Petri een beleid voeren waarin een gewillige Cultuurraad het instrument werd van een strak geordend verenigingsleven. In deze 'nieuwe ordening' paste ook een 'eenheidstijdschrift'.

De uiteindelijke bedoeling was te komen tot een gestroomlijnde, nationaal-socialistische cultuurpolitiek zoals die in het *Reich* functioneerde. Vlaamse motieven, indien zij strak ondergeschikt waren aan de belangen van de bezetter, konden daarbij dienstbaar gemaakt worden. Het kwam erop aan gezaghebbende Vlaamse schrijvers of kunstenaars te vinden die dat tot uitvoering wilden brengen. Van kapelaan Verschaeves medewerking waren de Duitsers al lang verzekerd. In diezelfde lijn verwachtten zij pertinente collaboratie uit de hoek van de DeVlag (Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap, 1936). Het is een overbekend feit dat de Militärverwaltung en de DeVlag elkaar op vele terreinen bitter bestreden hebben, ook op dat van cultuur. Het minuscule *Westland* is daarvan slechts een nauwelijks opgemerkt onderdeel.

Binnen de Vlaamse DeVlag-groep bestond reeds een hechte samenwerking tussen Jef Van de Wiele en Filip De Pillecyn. Beiden zijn dan ook betrokken geweest zowel bij het tot stand komen van de Cultuurraad (november 1940) als bij de voorbereiding van *Westland* (augustus 1940-mei 1942). Zij hebben hun vooroorlogse samenwerking probleemloos voortgezet. Toch bestond er tussen beiden een niet onbelangrijk verschil, dat op den duur aanleiding gegeven heeft tot misverstanden en de scheiding der geesten, die zich niet vroeger dan 1943 voltrokken hebben. De Pillecyn behoorde tot het vnv van Staf De Clercq en later van Hendrik Elias. Wim Van der Elst heeft laten verstaan dat vanuit deze vertrouwde positie de Vlaamse romancier als een soort 'waarnemer' optrad voor het vnv in de DeVlag-

Filip De Pillecyn tijdens zijn toespraak namens het Verbond van Vlaamse Oud-Strijders (VOS) op de 9de IJzerbedevaart in Diksmuide, 19 augustus 1928.

[ADV, BE ADV AC102 – Archief Bedevaarten naar de Graven van de IJzer, VFFY31/360]

kringen.³ Filip De Pillecyn was inderdaad erg nauw verbonden met het vnv, maar hij kwam uit een sterk geprononceerde pacifistische traditie van de Vlaamse Oud-strijders. Natuurlijk was ook Staf De Clercq een oud-strijder, maar met het pacifistische programma van de vos, voornamelijk na 1931, kon hij in geen geval geïdentificeerd worden. De Pillecyn was een oud-strijder, fronter, Vlaams-nationalist en aanhanger van het vnv, maar zijn blik en zijn werkveld lagen vastgeankerd op de bedevaartsweide en het organisatiewerk van vos. Hij was geen theoreticus van het pacifisme maar zijn apologie sloeg op de vos-congressen in. Op dat vlak was de romancier zowel een tegenpool van Staf De Clercq als van Jef Van de Wiele.

3. W. Van der Elst, *Filip De Pillecyn met de "DeVlag" naar Duitsland*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies II*, Hamme, 2006, pp. 57-78. Niets daarvan bij P.J. Verstraete, *Hendrik Jozef Elias. Biografie*, Kortrijk, 2005, waar de vermeldingen van De Pillecyn m.b.t. De Clercq en Elias in de jaren 1940-1944 uiterst zeldzaam zijn. (dl. 1, p. 434, einde juni 1940 bij de voorstellen van Hendrik De Man; dl. 1, p. 444, vergadering in Gent ten huize van Frans Daels; dl. 1, p. 448, De Pillecyn in Leuven, 18 augustus 1940, in het kader van de nieuwe 'Volksbeweging'; dl. 2, p. 693, i.v.m. de rede van Verschaeve in Mechelen, 13 juni 1943)

Terzelfdertijd volgde hij de werkzaamheden van de DeVlag, waarvan hij in augustus 1939 de laatste vooroorlogse ‘Kultuurdagen’ in Westfalen (o.a. in Keulen en in Münster) bijwoonde. Het was op 5 augustus in de avondzitting in Münster dat De Pillecyn twee fragmenten had geselecteerd, een uit *Blauwbaard* en een uit *De Soldaat Johan*.⁴ Van het eerste werk bestond een Duitse vertaling (uit 1933), van het tweede nog niet. Hij liet de fragmenten voorlezen door Jef Van de Wiele.⁵ De verslaggeving in Vlaanderen over deze Westfaalse aangelegenheden valt bijzonder mager uit. Frieda Meire heeft in haar bijdrage uit 1982 zo goed als niets kunnen vinden.⁶ De keuze van het fragment uit *De Soldaat Johan* had uiteraard te maken met de actualiteit: het boek was pas verschenen, maar het reflecteerde ook de ontwikkeling van de innerlijke overtuiging van de schrijver.

“DE SOLDAAT JOHAN”

De ideologische evolutie van De Pillecyn valt niet zo nauwkeurig na te trekken, als men wel zou wensen. Op de negentiende IJzerbedevaart van 21 augustus 1938 voerde hij opnieuw en voor het laatst het woord. Zijn boodschap was nu niet meer die van zeven jaar voordien, het topjaar wellicht van de Diksmuidse vredesmystiek. Hij bevond zich ook niet meer op de lijn van Frans Daels, die op 29 augustus 1937 in Geel had gehandeld over weerbaarheid en landsverdediging met niet-militaire middelen. Het VOS-congres van 10 april 1938 volgde slechts gedeeltelijk Daels. Ook De Pillecyn week daar pertinent van af. In Diksmuide had hij het niet meer over het strikte pacifisme. Hij ging nu voluit voor de neutraliteitspolitiek, gekleurd door een verhevigd nationalisme, waarin hij de Vlaamse volkskracht geheel vrij verklaarde van dreigende internationale verbintenissen.⁷ Etienne Van Neygen vol-

4. F. De Pillecyn, *Blauwbaard*, Antwerpen, 1931, vert. door Elisabeth Augustin als *Blaubart in Flandern*, Leipzig, 1933. Anton Van Wilderode noemt deze roman “het eerste hoogtepunt in het oeuvre”, elders “de eerste literaire réussite”, in A. Van Wilderode, *Filip De Pillecyn*, Brugge, 1973², p. 20 (*Ontmoetingen, literaire monografieën*, nr. 22); A. Van Wilderode, *De levensloop van Filip De Pillecyn*, in: *100 jaar Filip De Pillecyn*, Gent, 1992, p. 16. In elk geval is De Pillecyn sedert 1931 haast onophoudelijk bezig het heden te vermengen met een bewuste teruggreep van het verleden sedert de vijftiende eeuw.

5. W. Van der Elst, *Filip De Pillecyn met de “DeVlag” naar Duitsland [...]*, pp. 58-66, steunend op de herinneringen van Frans Van der Elst: F. Van der Elst, *De bewogen jaren. Mijn memoires 1920-1958*, Tielt, 1985, pp. 66-67; Op enkele informatiedocumenten van de Westfaalse organisatie en op het *Monatschrift für Westfälisches Volkstum*, nr. 9, 1939. Deze documenten waren mij in 1992 geheel ontgaan in R. Vanlandschoot, *Filip De Pillecyn en de culturele collaboratie 10 mei 1940-14 mei 1941*, in: *100 jaar Filip De Pillecyn [...]*. Overigens heeft Wim Van der Elst er terecht op gewezen (p. 67) dat de laatste Kultuurdagen in augustus 1939 en niet in april hebben plaatsgevonden, zoals ik verkeerdelijk had aangegeven.

6. F. Meire, De DeVlag voor mei 1940, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 13, 1982, nr. 2-3, p. 462, n. 246. Vgl. J. Van de Wiele, De Vlaamsch-Duitse Arbeidsgemeenschap. Die Deutsch-Vlaemische Arbeitsgemeinschaft, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 2, p. 56.

7. E. Van Neygen, *Filip De Pillecyn: soldaat en antimilitarist?*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies I*, Hamme, 2005, pp. 61-62 en n. 47 (een lang citaat), volgens

gend, moet ik nog wijzen op een artikel van Filip De Pillecyn in *Volk en Staat* van 18 december 1938 n.a.v. een hulde aan Adiel Debeuckelaere: de oude eisen van de Frontbeweging, 'zelfbestuur' en 'Vlaamse regimenten' liggen nu, twintig jaar later, voor het grijpen. Maar hier verdedigt De Pillecyn uitdrukkelijk een Vlaams 'leger'.⁸ Dat betekende ronduit een Vlaams militarisme. Men kan dus het artikel van 18 december als een eindpunt beschouwen. Na 18 december is De Pillecyn geen pacifist of antimilitarist meer.

Deze ontwikkeling greep plaats terwijl de invloed van de DeVlag naderbij kwam. Het tijdschrift van deze 'arbeidsgemeenschap' stond na april 1937 onder veel grotere pressie van het nationaalsocialisme. Van Duitse zijde werd een racistische toon waarneembaar, onder meer van Lutz Pesch, de man die na 10 mei 1940 opduikt in de Propaganda Abteilung.⁹ De Vlaamse lezers zullen het nauwelijks opgemerkt hebben. Hun aandacht ging meer naar de interne politieke ontwikkelingen. Die evolutie in België was in 1939 van een ongehoorde densiteit. Op 28 februari 1939 hadden de Vlaamse cultuurverenigingen een adres aan koning Leopold III gestuurd met een opgave van alle actuele Vlaamse eisen. De vos sloot zich daar nadrukkelijk bij aan. Ze deed dat nog eens op het eigen congres van 16 april en onderstreepte het recht op culturele autonomie. Verder bleef het congres de neutraliteits- en zelfstandigheidspolitiek steunen, maar de oudere antimilitaristische tonen van voor 1937-1938 leken te verstommen.

Het waren de dagen waarop na de verkiezingen van 2 april de nieuwe regeringsverklaring de belofte inhield van een reorganisatie van het ministerie van Openbaar Onderwijs (een stapje in de richting van culturele autonomie). Die

Verslagboek IJzerbedevaart 1938, Diksmuide, 1939, pp. 40-43. Er bestond dus toen verschil van opvatting tussen Daels en De Pillecyn. Beiden bleven evenwel Vlaams-nationalist binnen het VNV. Daels verdedigde in 1937-1938 de consequenties van een nationale defensie met niet-militaire middelen, tot en met de principiële dienstweigering. De brochure van Daels werd door VOS in 1938 uitgegeven. Maar deze Geelse toespraak is nauwelijks bestudeerd. G. Provoost, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, Leuven, 1976, dl. 2, p. 399 en n. 407, geeft alleen de titel. In R. Vanlandschoot, *Filip De Pillecyn en de culturele collaboratie [...]*, p. 193 en n. 49, heb ik de diepere betekenis kort geëvoceerd. L. Vandeweyer, *Katholieke vredesactie in een bedreigd België*, in: R. Burggraeve e.a., *Van rechtvaardige oorlog naar rechtvaardige vrede*, Leuven, 1993, pp. 113-149, vermeldt deze Daels-studie niet. Zie ook E. Van Neygen, *Filip De Pillecyn: soldaat [...]*, pp. 61-62 en n. 47. Merkwaardig dat H.J. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen, 1969, dl. 4 de 19de IJzerbedevaart niet eens vermeldt. R. De Gheyn & C. De Ridder, *Een halve eeuw Vlaams idealisme. De IJzerbedevaarten in de archieven van De Standaard en haar lezers*, Tielt, 1977, pp. 69-74 en A. Beck, *IJzerbedevaarten(en)*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1503-1514 hebben evenmin de problematiek van 1937-1938 aangeroerd. Daels werd om zijn opvattingen evenwel hard aangevallen, zie Na de IJzerbedevaart, in: *Hier Dinaso!*, nr. 39, 27 augustus 1938, p. 5 en Nog de jongste IJzerbedevaart, in: *Hier Dinaso!*, nr. 40, 3 september 1938, p. 3, maar ook Naklanken van de IJzerbedevaart, in: *Elckerlyc*, jg. 4, 3 september 1938, nr. 36, p. 8.

8. E. Van Neygen, *Filip De Pillecyn: soldaat [...]*, p. 62 en n. 48.

9. R. Vanlandschoot, *Filip De Pillecyn en de culturele collaboratie [...]*, p. 190.

ontwikkeling sprak Filip De Pillecyn bijzonder aan. Hij had daarbij zijn journalistieke scherpzint niet verloren.¹⁰ Net in diezelfde maand werd in Keulen een Deutsch-Flämische Woche gehouden, onder auspiciën van het 'Politische Kolleg' van de universiteit, onder leiding van prof. Martin Spahn, een overtuigd katholiek NSDAP-er.¹¹ Deze uitwisseling, waarop enkele Gentse studenten aanwezig waren, werd gecoached door de zgn. Aussenstelle-West, geleid door de 28-jarige ex-student Rolf Wilkening. Politische Kolleg, Aussenstelle-West, DeVlag werkten eigenlijk in één groot verband samen. Het centrum daarvan lag in de Keulse universiteit. Wilkening en Pesch zijn vanuit dit verband getraind en voorbereid op hun oorlogsactiviteiten in Vlaanderen. Dit was voor de deelnemers volstrekt verborgen. Op de slotdag in Keulen, 22 april, hield Lutz Pesch een slottoespraak over de toekomst van de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap.¹²

Misschien kan men de duidelijkste verschuiving in het gedachtegoed van De Pillecyn aflezen in *De Soldaat Johan*, "een van zijn belangrijkste romans" (E. Van Neygen) en in elk geval een hoogstaande literaire expressie van een versterkte Vlaams-nationalistische overtuiging. Toen dit werk in het voorjaar van 1939 verscheen, bejubelde Maurice Roelants de schrijver als een "hartstochtelijk flamingant en antimilitarist". Hartstochtelijk flamingant, zeer zeker, maar op het zo geprezen antimilitarisme zat enige sleet. Niet iedereen in 1939 deelde de bewondering van Roelants. In *Dietsche Warande & Belfort* beweerde August Van Cauwelaert dat de identificatie tussen soldaat en boer (en de achterliggende symbolisch-politieke betekenis van dit begrippenpaar) helemaal niet geslaagd was.¹³ Het is nochtans

10. F. De Pillecyn in *De Standaard* van 16 maart 1940, over het maandenlange gehacketak en de afslanking van de formule 'culturele autonomie'. Zie H.J. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging [...]*, p. 160; R. Vanlandschoot, *Filip De Pillecyn en de culturele collaboratie [...]*, p. 195 en n. 56.

11. Prof. Dr. Martin Spahn (1875-1945), oud Rijksdagafgevaardigde voor het katholieke Centrum, sinds 1924 lid van een nationalistische partij, in 1933 NSDAP-er. In Keulen hoofd van het 'Politische Kolleg', dat na 1933 functioneerde als een nationaalsocialistisch controleorgaan, uitgever van *Schriften des Politischen Kollegs*. Volgens het getuigenis van Martha Baerlecken-Hechtle (Düsseldorf, sinds 1936 medewerkster aan het Niederländische Institut), ontmoette Spahn herhaaldelijk Vlamingen, zo Joris Van Severen. Zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve. Biografie*, Tielt, 1998, pp. 293 en 313.

12. F. Meire, De DeVlag voor mei 1940 [...], p. 437 en n. 90 (vgl. M. Spahn, Deutsches und Vlaemisches Volkstum. Abschluss der Deutsch-Vlaemischen Woche in Koeln am 22. April 1939, in: *DeVlag*, jg. 3, 1940, nr. 4, pp. 189-195). Voor de infiltratie van de Aussenstelle-West, zie ADVN, BE ADVN AC460, Fonds Cyriel Verschaeve, inventarisnr. 358. Neerslag daarvan in M. Baerlecken-Hechtle, *Cyriel Verschaeve, ein mythos in Deutschland?*, in: *Verschaeviana, jaarboek 1993*, Brugge, 1994, pp. 131-174. F. Golczewski, *Kölner Universitätslehrer und der Nationalsozialismus*, Köln, 1988.

13. In *De Standaard*, 24 juni 1939. Het opstelletje werd opgenomen in *Schrijver, wat is er van den mensch?*, Brussel, 1943 (1956²). A.V.C., Boekbespreking Filip De Pillecyn: *De Soldaat Johan*, in: *Dietsche Warande & Belfort*, nr. 12, 1939, p. 886: "Ik blijfsceptisch (...)". Bert Ranke (Frans Van der Auwera, 1915-1997) loofde in de laatste jaargang van het tijdschrift *Vormen* (1936-1940) uitbundig deze roman. Ranke en De Pillecyn zullen tijdens de oorlogsjaren bijzonder

deze identificatie die mee de ideologische duiding en flamingantische boodschap van het verhaal bepaalt. Misschien is de vreemde animositeit tussen Van Cauwelaert en De Pillecyn in 1941 opnieuw op te voeren op deze ietwat smalende recensie.

De roman getuigt van een verhoogde strijdvaardigheid, 'de romantische mythe van de strijdbare Vlaming'. Hier is geen plaats meer, zo betoogt Etienne Van Neygen, voor een principiële verwerping van oorlogsgeweld. De verglijding van antimilitarisme uit de tijd van de roemruchte vos-jaren (1931 e.v.), naar Vlaams-nationalistische weerbaarheid en recht op weerstand tegen onderdrukking, is met *De Soldaat Johan* eigenlijk voltrokken.¹⁴ Voor Anton Van Wilderode is deze Johan "een-man-van-de-daad", "een symbool van volkse weerbaarheid", maar "het zou evenwel onjuist zijn in deze gestalte een volledig symbool van de Vlaamse mens te zien".¹⁵ Maar er is meer aan de hand, dat de relatie tussen literatuur en Vlaamse beweging openlegt.

Het motief van Johan, de oud-soldaat draait rond de (idealistische) verdediging van "gelijken", zoals Marcel Dupuis aangaf, "de Vlaamse boeren, en later, bij uitbreiding, alle Vlaamse arbeiders die worden uitgebuit door de 'vreemde heren', die de taal van het volk niet verstaan. Aldus verwijst het verhaal van Johans strijdbaarheid naar de contemporaine Vlaamse ontvoogdingsstrijd." In zijn recente 'herlezing' van *De Soldaat Johan* citeert Dirk De Geest: "Ik wil een vrije boer zijn" en voert meteen aan dat de episch-historische gebeurtenissen van de roman een spiegel boden voor de politieke actualiteit. De soldaat Johan keert van het slagveld terug om een 'nieuw' leven aan te knopen, meer dus dan een loutere voortzetting van het oude. Woordgebruik als "nieuwe tijd", "nieuwe geest" en "nieuwe orde" kon "op het ogenblik van de verschijning van de roman vrij ominous" geklonken hebben.¹⁶

Deze afgezwakte antimilitaristische ingesteldheid en zelfs het nauwelijks verborgen uitzicht op de emancipatie van het Vlaamse volk in al zijn geledingen, ontgensprekelijk basiselementen in het verhaal, zouden een jaar later, met een verschuivende aandacht af te rekenen hebben, in een soms ambigu (nationaal-

nauw samenwerken (cf. infra). Ranke werd in 1942 zowel redactiesecretaris van *Westland*, als secretaris van de Nederlandsche Cultuurraad. Ook D. De Geest beschouwt *De Soldaat Johan* als een van de hoogtepunten van het oeuvre in D. De Geest, *Filip De Pillecyn: toch (niet) van gisteren?*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn, *Filip De Pillecyn Studies I [...]*, p. 17. Ik heb de derde druk van *De Soldaat Johan* (Antwerpen, 1972) uitgegeven bij Ontwikkeling nagegaan. De opvatting van De Geest over deze roman werd nogmaals verduidelijkt in D. De Geest, "Ik wil een vrije boer zijn". *De Soldaat Johan herlezen*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III [...]*, pp. 85-103.

14. E. Van Neygen, *Filip De Pillecyn: soldaat [...]*, pp. 64 en 69.

15. A. Van Wilderode, *Filip De Pillecyn [...]*, pp. 25-26. [Benadrukking van mij].

16. M. Dupuis, *Filip De Pillecyn*, in: *Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur*, Haarlem, 1983², p. 240; D. De Geest, "Ik wil een vrije boer zijn". *De Soldaat Johan herlezen [...]*, pp. 87 en 89. Terecht wijst de auteur op een aantal "fundamentele tekortkomingen, waardoor de roman als ideologisch pamflet te kort schiet", p. 101. [Benadrukking van mij]

socialistisch) Duits perspectief. In diezelfde context van strijdbaarheid en emancipatie had De Pillecyn ook in "een smeige door de aarde gevoede en doordrenkte taal" (August Van Cauwelaert), een haast mystieke verbondenheid met de eigen grond beeldend bezongen. De weg naar een nazistische interpretatie kan daarmee openliggen. De eerste Duitse recensies van einde 1940 waren echter nog op zoek naar een product van volksverbonden literatuur. Daarom vond Johan Ponteyne *De Soldaat Johan* een meesterwerk. De Pillecyn is nog min of meer de wegbereider voor het volkse gedachtegoed.¹⁷ De soldaat Johan functioneert als een incarnatie van de zgn. 'völkische' waarden, in Duits nationalistisch-conservatief perspectief, maar daarom niet noodzakelijk nationaalsocialistisch. Hoogstwaarschijnlijk gebruikt Ponteyne de term 'völkisch' in de rechts-radicalen zin, zoals het in het interbellum vaak het geval was. Uiteraard werd deze term door het nationaalsocialistische jargon opgeslokt.¹⁸ Het 'volkse' van de Pillecyn in de roman *De Soldaat Johan*, zoals trouwens in al zijn werken, heeft intrinsieke wortels met het katholieke geloof. In die zin bleef hij trouw aan de Vlaams-nationalistische visie op 'Vlaams en katholiek'.

De rasechte nationaalsocialistische literaire kritiek was evenwel niet tevreden met dit goedkoop 'volksverbonden' element. Voor de authentieke bloed- en bodemmystiek, zo schreef Fritz Peuckert, de man die in de *Nationalsozialistische Monatshefte* in 1936 Cyriel Verschaeve mateloos hoog had geprezen, was het werk van Filip De Pillecyn veel te slap.¹⁹ Wat Peuckert met zijn scherpe pen doorprikte, werd blind genegeerd door Bert Ranke, de man die in 1941 een huldeboekje over De Pillecyn uitgaf, dat door Herbert Van Uffelen voor nauwelijks minder aangezien wordt dan een regelrechte demonstratie van nazistische theorieën.²⁰ Als het de bedoeling van Ranke was geweest om *De Soldaat Johan* een *feldgraupak* aan te meten, dan was hij daar aardig in geslaagd. Meteen was de afstand tussen de

17. J. Ponteyne, Flämische Literatur aus völkischem Geist, in: *Die Weltliteratur*, nr. 11, 1940, pp. 210-213, besproken door H. Van Uffelen, 'Das zwiefache Leben': Over de receptie van het werk van Filip De Pillecyn in het Duitse taalgebied, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies II* [...], pp. 15-16.

18. *Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 1980, dl. 2, p. 619: 'volksch (völkisch)'.

19. H. Van Uffelen, 'Das zwiefache Leben' [...], p. 19 en n. 21, daar wordt Peuckert "een van de scherpste critici in het nationaal-socialistische Duitsland" genoemd. De publicaties zijn van 1943. Het betreft hier Flandern gestern und heute, in: *Nationalsozialistische Monatshefte*, 1943, pp. 434-439. Zie ook R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve* [...], p. 329 (Peuckert in 1936-1937) en p. 336 (1938).

20. H. Van Uffelen, 'Das zwiefache Leben' [...], p. 18. B. Ranke, *Filip De Pillecyn: een proeve van synthese der persoonlijkheid*, Antwerpen, 1941. Er verscheen een Franse vertaling *Le Soldat Johan*, Bruxelles, 1941 en een Duitse vertaling *Der Soldat Johan*, Leipzig, 1941, (1941²), (1942³) en (volgens Van Wilderode) een van Heinz Gräf, (Jena, 1943). De Pillecyn kreeg voor dit werk in 1942 de prijs van de Vlaamse provincies.

völkische held, die Johan Ponteyne einde 1940 nog ontwaarde, en de zogenaamde soldaat van de nieuwe orde wel erg groot gebleven. De perceptie van De Pillecyn soldaat had in 1941 een stevige adaptatie ondergaan, althans in de ogen van Bert Ranke, die helemaal niet bang was van het "omineuze" woordgebruik. Daarmee ben ik echter de chronologische ontwikkeling wat voorbijgelopen.

EEN SCHIMMIGE TIJDSCHRIFTENSLAG

Begin juni 1940 zette De Pillecyn de eerste stappen in de verkenning van het nieuwe regime. Samen met Staf De Clercq (en Jan Brans) hebben ze twee Duitse persspecialisten onder de arm genomen om de herverschijsing van *Volk en Staat* mogelijk te maken, wat hun ook lukte. De oude perservaringen van de romancier hadden meegespeeld. De Pillecyn behoorde wel niet tot de intieme raadgevers van de 'Leider' maar het was bekend dat hij diens vertrouwen had.²¹ Vanaf dat ogenblik duikt hij zowat overal op in vergaderingen, in de schaduw van de VNV-leiding, geregeld ook in aanwezigheid van Jef Van de Wiele. Zo einde juni met de bedoeling het tijdschrift van de Arbeidsgemeenschap weer boven water te halen.

Hier duikt dan voor de eerste keer Rolf Wilkening op. De jonge man van de Aussenstelle-West was in het kader van het (tweede) bezoek van rijkskanselier Adolf Hitler aan het Duitse kerkhof in Langemark, 26 juni, ingezet geworden voor een bredere cultuurpolitieke omkadering van deze plechtigheid (o.m. aanwezigheid van sympathiserende groepen uit andere landen).²² Na het vertrek van Hitler naar zijn nieuwe hoofdkwartier nabij Freudenstadt in het Zwarte Woud, bleef Wilkening in West-Vlaanderen, voor een soort van werkbezoek aan sommige steden, zo op 30 juni aan Kortrijk. Wilkening werd op het stadhuis ontvangen en sprak daar een dankwoord uit.²³ Hoogstwaarschijnlijk heeft hij bij deze gelegenheid een aantal DeVlagleden uit de streek ontmoet, van wie de belangrijkste Willem Putman was, de man die drie weken later in Brussel naast De Pillecyn, Verschaeve en Moens zal staan. De festiviteit van Langemark op 26 juni kon verrassend goed doorgaan voor een eerste nationaalsocialistische propaganda-stoot in de mythevorming 'Langemarck' en een prefiguratie voor een Duits Europa op fascistische grondslag.

21. B. De Wever, *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994, p. 353 en n. 49.

22. Hitler is op 1 en op 26 juni in Langemark geweest, vanuit zijn hoofdkwartier in Brûly-de-Pesche (Ardennen). Zie L. Van Acker, *Hoog bezoek in de Westhoek*, Veurne, 1997, pp. 207 en 209. R. Mathot, *Hitler in België*, Tielt, 2000, pp. 67-68. R. Quaghebeur, *Wit en zwart in de Westhoek*, Veurne, 2002, foto's pp. 159-160, tekst pp. 161-162.

23. J. Van Bossele, *Geschiedenis van de stad Kortrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Kortrijk, 1986, dl. 1, p. 144. Op 26 juni waren in Langemark aanwezig: de Auslandsorganisation van de NSDAP, de Reichsjugendführung, een jeugdafvaardiging van de Italiaanse Fascio en van de Spaanse Falange.

De stap van Van de Wiele en De Pillecyn, met ondersteuning van Wilkening, betrof de *DeVlag* (zowel de organisatie als het tijdschrift). Generaal Eggert Reeder van de Militärverwaltung stelde zijn veto. Het drietal is waarschijnlijk kort daarna op audiëntie geweest bij gouverneur-generaal Alexander von Falkenhausen, althans volgens de dagboekantekeningen van Ernest Claes.²⁴ Tevergeefs. Met steun van Wilkening werd evenwel doorgegaan. Begin augustus lag het eerste oorlogsnummer van de *DeVlag* op de leestafel. Toen al bleek dat Wilkening machtige superieuren had. Deze kleine episode betekende niet meer dan een speldenprik in de concurrentiële machtsstrijd tussen de Militärverwaltung en de ss, maar zij was toch het begin van de 'Hineinregierung', voelbaar tot in deze kleine uithoek van de cultuurpolitiek. Men doet er goed aan deze vroegtijdige koppigheid van de ss-instanties om hun slag thuis te halen met de *DeVlag* als cultuurwimpel niet te onderschatten.

Toen de eerste weken van de bezetting voorbij waren, bleek de tijd rijp voor de rentree van de tijdschriften. Althans sommige, want er verdween nogal wat. In het voorjaar van 1940 hield de *Vlaamsche Gids* op en ging ook het poëzietijdschrift *Vormen* (opgericht in 1936) ter ziele. Twee redacteuren, de dichters Paul De Vree en René Verbeeck doken dan later op in *Westland*. Ik vermeld het tijdschrift *Vormen*, omdat een van de belangrijkste aandachtspunten draaide rond de al of niet vermeende tegenstelling tussen volksgemeenschap en individueel kunstenaarschap, een problematiek die zeker tot in 1942 aanhield.²⁵ Tijdens die wondere zomer bedacht Albert Pelckmans van de Nederlandsche Boekhandel in Antwerpen, de mogelijkheid van een nieuw tijdschrift, dat wellicht met toelating van de bezettende overheid, een leidinggevende positie kon innemen. De droom van Pelckmans was de eerste stap naar wat uiteindelijk *Westland* zou worden.

Er viel geen tijd te verliezen. De cultuurpolitieke contacten met Duitse instanties vermenigvuldigden zich. Von Falkenhausen en Reeder ontvingen een hele karavaan, die zich met de *Dichtersfahrt im Kampfgebietes des Westens* verplaatste door landschappen en steden. De Vlaamse delegatie bestond uit Cyriel Verschaeve, Filip De Pillecyn, Wies Moens en Willem Putman. Behalve Moens, hadden de drie andere sympathie voor of waren lid van de *DeVlag*. In de coulissen van dit gebeuren werd over de aanstaande Cultuurraad gehandeld. Verschaeve en De Pillecyn hadden de ruimste kansen. Niet later dan begin augustus werd de kapelaan van Alveringem persoonlijk door Petri gecontacteerd omtrent het voorzitterschap.

24. E. Claes, *Uit de dagboeken*, Leuven, 1981, p. 125 (7 juli 1940: zegsman Jos Custers 1904-1982, toen pas benoemd tot kabinetschef van commissaris-generaal voor wederopbouw, Carlos Verwilghen).

25. R.F. Lissens, *Vormen*, in: *Winkler Prins Encyclopedie*, Amsterdam, 1954 (6de uitg.), dl. 18, p. 269, bijna identieke tekst in R.F. Lissens, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, Brussel, 1973, p. 237. L. Missinne, *Kunst en leven. Een wankel evenwicht. Ethiek en esthetiek in Vlaamse tijdschriften en weekbladen tijdens het interbellum 1927-1940*, Leuven, 1994, pp. 231-233.

Wat moest Albert Peckmans van de gehele ontwikkeling denken? Op 6 augustus belegde hij in Antwerpen een stichtingsvergadering. De Pillecyn, Walschap en Van de Wiele waren er zeker bij. Walschap heeft ongeveer alle volgende bijeenkomsten meegemaakt. In de naamgeving van het nieuwe tijdschrift *Moerland* mag de inbreng gezien worden van Filip De Pillecyn. Uit zijn herinneringen aan 1914-1918 dook de naam 'Moerland' op, pseudoniem van een priester die in *De Stem van België* (Londen, Floris Prims) schreef. Hij had dat pseudoniem geciteerd in zijn opstel *Wij hebben geen oorlogsliteratuur* (januari 1920). Wellicht hield deze naamgeving ook een verwijzing in naar het 'Moerenland' van Albrecht Rodenbach, dat 'in houwe trouwe' diende herboren te worden. Dacht De Pillecyn soms aan een hergeboorte van Vlaanderen in deze stormachtige tijden?²⁶ Hij maakte die eerste augustusweken een intense ontwikkeling mee. Nauwelijks drie dagen na de Antwerpse vergadering, pleitte hij in de Muntschouwburg in Brussel, naast René Lagrou van de ss-Vlaanderen, in een ongehoord sterke taal voor volstrekte aansluiting bij het Groot-Germaanse geheel. Ik heb dit in 1992 een dag genoemd 'met fatale consequenties'. Tot op vandaag blijft men zoeken naar het 'waarom' van deze publieke stap.²⁷

Binnen de veertien dagen sneuvelde *Moerland*. In vnv-kringen had men sceptisch toegekeken.²⁸ Einde augustus veranderde men van naam: *De Stroom*. Men slaagde er niet in om een definitieve verschijningsdatum vast te leggen: 1 oktober 1940 of 1 januari 1941. Onderhandelingen met bestuursleden van de Vlaamsche Vereeniging voor Letterkundigen, waarvan Maurice Roelants voorzitter was (sedert 1939, ter opvolging aan August Vermeylen), "voor wie in het kleine wereldje der Vlaamse letteren geen pap bestond of hij had er een vinger in"²⁹, en Albert Van Hoogenbemt secretaris, leidden tot mateloze ergernis en vertraging. De correspondentie daarover tussen Gerard Walschap en Maurice Roelants tussen 12 september en 7 oktober 1940 heb ik elders kort becommentarieerd.³⁰ Aan het einde

26. E. Van Neygen (ed.), *Wij hebben geen oorlogsliteratuur*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies I* [...], pp. 100-106. De naam *Moerland* op p. 100, n. 5 en p. 108. D. Vanacker, *Cyriel Verschaeve aan het IJzerfront*, in: *Cyriel Verschaeve: oorlogsindrukken*, Gent, 1996, p. 131 en n. 215: "Van Moerlande". In 1915 was reeds een postkaart verschenen met een tekening *Strijd voor Moerenland*, cf. D. Vanacker, *Cyriel Verschaeve aan het IJzerfront* [...], p. 37.

27. R. Vanlandschoot, *Filip De Pillecyn en de culturele collaboratie* [...], p. 200 en n. 77. S. Vanclooster, *Filip De Pillecyn en Felix Timmermans. Hun Tweede Wereldoorlog in de briefwisseling tussen Maurice Gilliams en Emmanuel de Bom*, in: E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies II* [...], p. 43 en n. 21.

28. *Volk en Staat*, 22 augustus 1940. Het blad behield de overtuiging dat hoe dan ook een 'algemeen tijdschrift' tot stand zou komen.

29. J. Brouwers, "Ik weet het doel niet dat ik moet bereiken", *Frans Buyle, dichter*, in: *De schemer daalt. Slenteren door mijn boekenkast*, Zutendaal, 2005, p. 209 (*Feuilletons*, nr. 7).

30. R. Vanlandschoot, *De lange weg naar "Westland"* [...]; De correspondentie in G. Walschap, *Brieven*, Antwerpen, dl. 1, 1998.

van de onderhandelingen overleefden alleen nog Van de Wiele en De Pillecyn, die ongeveer alle eisen van de leider van de DeVlag accepteerden.

Het dispuut is in ruime mate gegaan over de draagwijdte van de term 'volks-gemeenschap'. Van De Pillecyn was geweten dat hij een Vlaams-nationalistische perceptie daarvan had. Overigens was hij nog steeds mederedacteur van het tijdschrift *Volk* (1935-1940) dat zijn ideeën deelde. Men kon zich trouwens de vraag stellen of *Volk* in de nieuwe omstandigheden niet het leidinggevende tijdschrift kon worden. Karel Vertommen en Dirk Vansina, eveneens mederedacteurs, dachten van wel en zochten steun bij De Pillecyn en bij Verschaeve. Die bleven alle twee even onbeweeglijk. In november reeds zou Vertommen op de Ortskommandatur in Antwerpen het eindoordeel kennen, maar de lijdensweg duurde tot januari 1941.

Hoe verhiel zich dan het begrip 'volks-gemeenschap' bij De Pillecyn en bij Walschap? Uit de brieven van deze laatste leert men niet alleen dat hij in zijn jonge jaren die nationalistische richting was toegedaan, maar dat 'de zenuw nog altijd niet afgestorven' was. Hij wou zelfs het nieuwe tijdschrift tot zich trekken, 'met het doel het volksverbondene in onze literatuur aan te moedigen en te versterken'. Hij was er zelfs van overtuigd dat zijn concept van volksverbondenheid 'een geestelijke grondslag (zou) leggen' voor een nieuwe literaire beweging.³¹ Walschap dacht aan het progressieve culturele elan van 1918-1920. De Pillecyn verwijde voortdurend bij de cruciale ervaringen achter het front van 1914-1918.³²

Vanuit deze frontervaringen was De Pillecyn probleemloos geëvolueerd naar een strict Vlaams-nationalistische visie op het 'volk', waarbij de kleine, verdrukte man hem als het ware naar de keel greep. Voor hem was de Vlaamse beweging in eerste instantie een sociaal-culturele emancipatiebeweging. Zijn pacifisme en al wat daarmee samenhangt, groeide uit diezelfde exclusieve wortel. Walschap van zijn kant heeft lange jaren in de sfeer van het nationalisme vertoefd. Hij had pijnlijke ervaringen met de katholieke kerk, die uiteindelijk leidden tot een breuk, maar hij had ook een meer internationale kijk en een solide lectuurervaring, en daardoor bleef zijn pacifisme meer bestand. Ook Walschap had sterke aandacht voor het 'volk', maar zijn literaire verwoording vervreemde steeds meer van de nationalistische grond. De Pillecyn zag zijn nationalistische volksverbondenheid opgenomen in een nationaalsocialistisch cultuurbeleid en schatte daarmee de totalitaire wezenstrekken van het nationaalsocialistische cultuurmodel helemaal niet in.

Walschap wilde wel in de zomer van 1940 over volks-gemeenschap discussiëren, maar niet als dat zou leiden tot concessies aan dat totalitaire model. Tussen beiden hadden zich reeds meerdere malen misverstanden omtrent 'volks-gemeenschap' voorgedaan: in 1929 met *Jong Dietschland*, in 1935 met *Volk* en in 1937 bij de

31. G. Walschap, *Brieven [...]*, dl. 1, nr. 453, 454 en 456.

32. D. De Geest, *Filip De Pillecyn: toch (niet) van gisteren [...]*, p. 10: "De concrete ervaring van het IJzerfront (...) vormt het model voor vrijwel alle personages in zijn werk."

Hoogdagen van de Vlaamsche Letteren. Bij die laatste gelegenheid vond Walschap het begrip 'volksgemeenschap' veel te nationalistisch bij De Pillecyn. Nu, in 1940, poogde hij een laatste maal een modus vivendi te vinden. Niet De Pillecyn was oorzaak van de definitieve breuk, zo vond Walschap, wel de leider van de DeVlag. De hele oorlog lang zou de schrijver van *Houtekiet* een zekere bewondering en waardering behouden voor de auteur van *De Soldaat Johan*. Men mag de vraag stellen of Walschap in de zomer van 1940 geen bewuste inspanning heeft gedaan om De Pillecyn af te remmen in zijn profileringsdrang, die hem regelrecht naar collaboratie voerde.

Bij een terugblik op de verwarde Antwerpse disputen schreef Walschap op 20 november dat een 'nulliteit' (en daarmee bedoelde hij Jef Van de Wiele) alles onmogelijk had gemaakt. Zowel Van de Wiele als De Pillecyn hadden hier tot het einde toe het spel gespeeld van 'te nemen of te laten'.³³ Half december was het pleit beslecht. Het duo had de overwinning behaald. Een pyrrusoverwinning naar het lijkt, want er kwam niet onmiddellijk een nieuw tijdschrift. Inmiddels zaten beide voormannen wel stevig in het zadel van de Cultuurraad, die op 7 november geïnstalleerd was. Maar sinds die datum bestond er een onoverkomelijke tegenstelling tussen de raad en het gros van grote (katholieke) verenigingen. De DeVlag zou dat gat niet kunnen dichtrijden in de volgende maanden.

DE LANGE SLAGSCHADUWEN UIT BERLIJN

Op 8 december 1940 vertrok, zoals bekend een grote delegatie Vlaamse kunstenaars naar Berlijn voor een ontvangst op het Promi. Ook Van de Wiele en De Pillecyn behoorden daartoe, in hun dubbele functie: zij waren lid van de Cultuurraad (en niet de onbelangrijkste!) en zij waren lid van een speciale commissie, sedert 26 november, samen met Albert De Poortere en Frans Haepers, om tussen de Raad en het bredere culturele leven een brug te slaan, versta het gehele culturele leven te ordenen. Zij moesten dat tot stand brengen in een zgn. Nationaal Cultuurverbond. Dat betekende een ernstige gooi naar de unificatie. Het verhaal van de reis en de uiterlijke omstandigheden zijn bekend, maar over de inhoud van de besprekingen die het topduo gevoerd heeft, moeten voorzichtige hypothesen gemaakt worden. Alleen de afsluitende academische zitting van 11 december kan enige indicatie geven, "*waar Filip De Pillecyn spreekt over de volkse trouw die in de eeuwen van Vlaanderens overweldiging gedragen werd door de arbeider en de boer, en Jef van de Wiele getuigt hoe thans in Vlaanderen de ogen op de Führer van Groot-Duitsland zijn gericht, uit wiens hand, na eeuwen strijd, de volle volkse zelfstandigheid verwacht wordt.*"³⁴

33. G. Walschap, *Brieven [...]*, dl. 1, nr. 462 en 464.

34. W. Van der Elst, *Filip De Pillecyn met de "DeVlag" naar Duitsland [...]*, pp. 57-78. Citaat op p. 69.

De onmiddellijke inspiratiebron voor De Pillecyn was ongetwijfeld *De Soldaat Johan*. Het historische perspectief dat hij in Münster opentrok was niet geheel dat van de roman, en zeker niet dat van de bemoedigende laatste bladzijde waar in enkele regels de positieve toekomst van man, vrouw, kind, taal, godsdienst en land gearticuleerd wordt. Hij overschouwde niet de verschrikkelijke gebeurtenissen van de oorlog van 1477, zoals hij dat gedaan had in zijn roman. Hier in Berlijn had hij het eerder over de eeuwenlange verknechting van Vlaanderen. Hij beseftte dat het nationaalsocialistische Duitsland anders aankeek tegen de Europese militaire exploitatie van de Bourgondische hertog. Daarom had hij het nu meer over de ongebroken nek van het Vlaamse volk.

Dit 'völkische' aspect zal nadien nog opgemerkt worden. Van de Wiele lijkt meer een variant af te leveren van het hybride stuk van Cyriel Verschaeve, *Het uur van Vlaanderen* (augustus 1940), dat niet in het openbaar circuleerde maar aan de intimi van de Cultuurraad bekend was. De toespraken op de academische zitting logen er niet om, zij waren het bewijs dat de feitelijke macht aan dit duo toekwam en dat de zwaarstwegende opdrachtgevers in de Propaganda Abteilung zaten. Zelfs in een cursiefje, dat De Pillecyn nadien over het Berlijnse evenement publiceerde, zie je de twee nog voor de "*de fatsoenlijke ploeg van Vlaamse kunstenaars*" aankwam, apart in het Promigebouw.³⁵ Ze hebben dus een aantal gesprekken gevoerd, los van de groep. De ontwikkelingen van de volgende weken toonden inderdaad aan dat de diensten van de Brusselse Propaganda Abteilung nadrukkelijker in beeld kwamen en zich actief bemoeiden met de organisatie van het cultuurleven. Ook de DeVlag won aan armslag. In een interview met het Amsterdamse *Algemeen Handelsblad* op 9 januari 1941 liet Van de Wiele duidelijk horen hoe belangrijk de grote objectieven van de Cultuurraad wel waren: nieuwe organisatie en centralisering.³⁶ Een algemene leiding veronderstelde ook een sterk tijdschrift. Men zal daar in Berlijn wel over gesproken hebben.

De maand januari startte al met belangrijke tijdschriftaanlegingen. Kulturreferent Franz Petri van de Militärverwaltung nam het heft in handen. Hij riep een aantal Vlaamse redacteurs samen op de burelen van de Propaganda Abteilung. Petri legde onmiddellijk de kaarten op tafel: er moest een eenheidstijdschrift komen. Volgens de herinneringen van Karel Vertommen waren daarbij aanwezig: René Verbeek (*De Bladen van de Poëzie*), Frans Haepers (in volle voorbereiding van

35. F. De Pillecyn, Reisbiljet, in: *DeVlag*, 6 januari 1941, pp. 280-282, opgenomen in E. Waegemans & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies II* [...], pp. 113-116.

36. R. De Deygere, *De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste bezettingsjaar (1940-1941)*, KULeuven, departement geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1981, pp. 123 en 129. L. Laureyssen, *Cultuurleven en Cultuurbeleid tijdens het Duitse bezettingsregime: een verkennend en vergelijkend onderzoek van de Antwerpse casus*, RUGent, departement geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1983, pp. 78-79. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 3: Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond wereldoorlog II*, Leuven, 1989, p. 173.

Volk en Kultuur), Jef Van de Wiele (*DeVlag*), Frans Mertens (*Volk*) en August Van Cauwelaert (*Dietsche Warande & Belfort*). Ook Antoon Thiry was daar, "voor het nog onbestaande tijdschrift *Westland*". Misschien was Thiry op een of andere wijze door Duitse instanties aangetrokken als drukker-uitgever, met uitzicht op een eenheids-tijdschrift, maar de naam *Westland* kan toen nog niet gevallen zijn. Wies Moens bleek de grote afwezige te zijn, maar ook De Pillecyn was daar niet. Vertommen schatte de bedoeling van Petri als volgt in: "*De Duitse propaganda sloot op die manier de polarisatie van stromingen en ideeën rondom verschillende tijdschriften uit en allen zouden dus gekanaliseerd worden in één tijdschrift en daar gestroomlijnd en naar hun hand gezet.*"³⁷

De poging van Petri mislukte. Via vnv-invloeden slaagde Frans Haepers erin om tegen 1 februari 1941 *Volk en Kultuur* uit te brengen. Haepers, die aanwezig was op die bewuste vergadering, heeft dan ook zijn slag thuisgehaald. Het zag eruit als een onafhankelijk blad, maar had eigenlijk een vnv-signatuur met overigens Filip De Pillecyn als mederedacteur.³⁸ Nog iemand anders haalde zijn slag thuis, trouwens de enige die rechtstreeks informatie uit Berlijn op zak had, Jef Van de Wiele, wiens tijdschrift *DeVlag* kort nadien in vergroot formaat en luxueuzer kon verschijnen én met Filip De Pillecyn als een van de rubriekleiders. Alle andere waren dus de verliezers van het spel, inzonderheid *Volk*, terwijl *Dietsche Warande & Belfort*, naar de herinneringen van Vertommen, "*na veel mooie woorden zijn begonnen jaargang mocht voleinden*".³⁹ Moet evenwel niet enige sluwheid aan De Pillecyn toegeschreven worden? Hij was niet op de Petri-vergadering en zijn aandeel in de redactie van *DeVlag* leek met "*gereserveerdheid*" verlopen te zijn.⁴⁰

De persie van de Propaganda Abteilung en de Sicherheitsdienst ver-grootte. In diezelfde maand januari werd aan Berlijn gerapporteerd dat ongeveer alle leden van de Cultuurraad "*der ss angehören*". De Pillecyn stond niet op dat lijstje. De Berlijnse chefs hadden in elk geval de intentie de cultuurmaterie meer naar zich toe te halen, desnoods tegen de Militärverwaltung in. Dat werd later op het voorjaar wel erg duidelijk. Het ministerie van Josef Goebbels had Verschaeve uitgenodigd naar Berlijn voor een spreekbeurt op de plechtige opening van een tentoonstelling over Vlaamse kunst op 17 mei. Dat kaderde in een strategie om de *DeVlag* nadrukkelijk op de kaart te zetten. Het gehele voorjaar door gonsde het van

37. K. Vertommen, *Kulturele kollaboratie, een taaie legende*, in: *Kultuurleven*, jg. 52, 7 september 1985, nr. 7, p. 648.

38. D. De Geest, E. Fraussen, M. Beyen & I. Mestdagh, *Collaboratie of cultuur? Een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd 1941-1944*, Leuven, 1997. De sterke man van het tijdschrift was Albert De Poortere (1914-1983), volgens Marnix Beyen "*een van de belangrijkste leiders van de 'culturele ordening' in Vlaanderen*", maar die later in aanvaring kwam met de *DeVlag*gezinde Frans Haepers. M. Beyen, *Poortere, Albert de*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, p. 2497.

39. K. Vertommen, *Kulturele kollaboratie [...]*, p. 648.

40. W. Van der Elst, *Filip De Pillecyn met de "DeVlag" naar Duitsland [...]*, p. 74.

Cyriel Verschaeve tijdens zijn toespraak in het Berlijnse stadhuis bij de tentoonstelling *Flämische Kunst der Gegenwart* op 17 mei 1941. V.l.n.r. prof. Hans Schweitzer, Cyriel Verschaeve, Stadtrat Behaghel en Filip De Pillecyn.
[ADV N, BE ADV N AC460 – Fonds Cyriel Verschaeve, VFAL835]

culturele activiteiten onder de auspiciën van de DeVlag. Zo reeds op 2 februari in Kortrijk waar Verschaeve officieel moest spreken over de nieuwe culturele ordening, maar het in zijn bekende wazige termen had over de Germaanse toekomst van de Vlaamse kunst. De plaatselijke leider van de DeVlag, Willem Putman, had graag nadien de voorzitter van de Cultuurraad uitgenodigd voor een gesprek onder vier ogen met Lutz Pesch van de Propaganda Abteilung, maar om de een of andere reden is dit niet doorgestaan. Pesch wendde tot in april allerlei pogingen aan om Verschaeve te benaderen. De kapelaan van Alveringem was de zichtbare 'kop' geworden van de nieuwe ordening. Het *Algemeen Nieuws* van 13 maart vatte de propaganda als volgt samen: de DeVlag "neemt een leeuwenaandeel in de groote kulturgebeurtenissen in Vlaanderen".⁴¹

41. ADV N, BE ADV N AC460, Fonds Cyriel Verschaeve, inventarisnr. 445: Brief van Willem Putman aan Cyriel Verschaeve, 26 januari 1941; het citaat van 13 maart 1941 is terug te vinden in J. Henskens, Uitbouw van de "DeVlag", in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 1, p. 37. Over de voorjaarsactiviteiten van Cyriel Verschaeve zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 357 e.v.

Een volgende stap in de strategie van de Propaganda Abteilung en de DeVlag was het bezoek van Hans Friedrich Blunck, de man met de vroegere ervaring van de nationaalsocialistische Kulturkammer, die tussen 3 en 7 februari Brugge, Gent, Brussel, Leuven en Antwerpen aandeed. Daarbij stond een uitgebreid bezoek aan het hoofdkwartier van de DeVlag op het programma. Van de Wiele kreeg de hoogste lof toegezwaaid. Het zal wel geen vermetelege hypothese zijn dat bij deze Brusselse besprekingen alle voordelen van een stringent unificatieorgaan als de Kammer en de rol van een betrouwbaar eenheidstijdschrift aangereikt zijn. De zwakke formule van de Nederlandsche Cultuurraad werd nog niet afgestoten al bestond er kritiek en ongenoegen, ook van de kant van Filip De Pillecyn.⁴² In het kader van deze strategie mag het reeds veel besproken bezoek vermeld worden van Friedhelm Kaiser, van de Kulturdienst van de Propaganda Abteilung, aan Stijn Streuvels op 13 maart. Voor alle duidelijkheid: er bestond een formele scheiding tussen het bureau van Kaiser en dat van Petri, hoewel ze zich beiden met cultuur moesten bezighouden. Dat Kaiser nu een stap zette kan nauwelijks anders geïnterpreteerd worden dan als gretige naijver bij de mislukking van Petri. Ook op het Lijsternest werd er gesproken over een (nieuw) tijdschrift en viel de naam van Filip De Pillecyn als mogelijke hoofdredacteur.⁴³ Er moet toch iets van deze Kaiserstrategie in Vlaanderen zijn doorgedrongen want op 12 mei 1941 staan in een postscriptum van een brief van Emmanuel De Bom aan Maurice Gilliams diezelfde twee namen, Streuvels en De Pillecyn, voor een 'tijdschrift'.⁴⁴

Het enthousiaste artikel van Albert De Poortere in *Volk en Cultuur* van 12 april 1941 over de evolutie van de cultuurordening was een loftuiting aan het adres van Filip De Pillecyn. Een kleine drie weken later verdedigt hij de Kulturkammer, zoals ze door de Duitsers in Nederland opgelegd werd (en zoals Blunck ze in Brussel had aangeprezen). Diezelfde dag (29 april) verscheen in *Vooruit* een algemeen overzicht van het Vlaamse cultuurleven, maar dan gecentreerd rond de *DeVlag*, het blad dat op een volmaakte wijze beantwoordde aan de oproep van voorzitter Verschaeve op 7 november 1940, bij de installatie van de Cultuurraad. "*DeVlag is uitgegroeid tot het officiële orgaan dat alle kulturele betrekkingen tusschen*

42. *Volk en Staat*, 7 januari 1941; *Volk en Staat*, 7 maart 1941; *Volk en Cultuur*, 12 april 1941; *Vooruit*, 29 april 1941; *Volk en Staat*, 29 april 1941.

43. K. Smits & O. Brees, Stijn Streuvels tussen hamer en aambeeld. De traumatische jaren 1940-1941, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 52, 1993, nr. 4, pp. 214-237; H. Speliers, *Dag Streuvels. Ik ken de weg alleen*, Antwerpen, 1994, p. 629; R.F. Lissens, Het tijdschrift waarover in het voorjaar van 1941 in het Lijsternest werd gepraat, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 1, pp. 23-33; H. Speliers, *Als een oude Germaanse eik. Stijn Streuvels en Duitsland*, Antwerpen, 1999, p. 417.

44. S. Vanclooster, *Filip De Pillecyn en Felix Timmermans [...]*, p. 53, n. 30; S. Vanclooster, *De rest is nog veel erger: de briefwisseling tussen Maurice Gilliams en Emmanuel De Bom*, Kapellen, 2006, pp. 102-104 en n. 431, brief nr. 91DB, 12 mei 1941.

Duitschland en Vlaanderen regelt." Formeel beantwoordde deze taakomschrijving aan het statuut van de arbeidsgemeenschap en bovenal aan de richtlijnen van Militärverwaltungschef Eggert Reeder van 7 november. Sindsdien had Van de Wiele er alles aan gedaan om hoger op te klimmen en De Pillecyn in zijn vaart mee te nemen. Nu stond de tweede Berlijnreis voor de deur. Net voordien schreef Van de Wiele een lovend artikel in *Volk en Kultuur*, slotakkoord op een reeks huldeartikels voor de vijftigjarige romancier.⁴⁵ Het is in deze sfeer dat Bert Ranke zijn hagiografische boekje over De Pillecyn uitgaf. De twee leken dus goed op elkaar afgestemd voor de nieuwe gesprekken op het hoogste niveau.

De toehoorders in de Senaat in Brussel tijdens de plechtigheid bij de aanstelling van Cyriel Verschaeve als voorzitter van de Cultuurraad op 7 november 1940. Op de derde rij in het midden zit Filip De Pillecyn.

[ADV N, BE ADV N AC460 – Fonds Cyriel Verschaeve, VFAL182]

45. A. De Poortere, Hoe het groeide, in: *Volk en Kultuur*, nr. 11, 12 april 1941, pp. 10-11 en 15; *Kultuurleven in Vlaanderen en elders*, in: *Volk en Staat*, 29 april 1941; J. Van de Wiele, F. De Pillecyn in ons volksche proza, in: *Volk en Kultuur*, nr. 14, 3 mei 1941, p. 15.

Op 21 april schreef majoor F. Gerhardus, de man die de Berlijnse instructies van de Propaganda Abteilung moest uitwerken, een brief aan Cyriel Verschaeve, niet alleen met gelukwensen voor zijn zevenenzestigste verjaardag, maar ook met de formele en gedetailleerde uitnodiging vanwege het Promi. Er vertrok, half mei, een bijzonder talrijk samengestelde delegatie naar Berlijn met leden van de Militärverwaltung, de voltallige Cultuurraad en nog een aantal Vlaamse figuren en kunstenaars, waarvan August Borms en Wies Moens de voornaamsten waren.⁴⁶ In de coulissen van deze artistieke gebeurtenis liepen de spanningen tussen de DeVlag, Verschaeve enerzijds, de Militärverwaltung in hoofde van Kulturreferent Franz Petri anderzijds, hoog op. Even voor de protocollaire ontvangst van Verschaeve op Buitenlandse Zaken bij Staatssekretär Ernst von Weiszäcker, op zaterdagochtend 17 mei, poogde Petri het gesprek met enkele negatieve adviezen te beïnvloeden, bijzonder de "*volks- und kulturpolitische Zukunft Flanderns*" niet ter sprake te brengen.

Petri moet dus strikte orders gekregen hebben van de Militärverwaltung om de delicate aangelegenheden, waar de ss-diensten om de hoek kwamen kijken, als het kon af te binden. Een bitsige Verschaeve liet de *Kulturreferent* in de kou staan. In deze aangelegenheden kwam Van de Wiele helemaal niet in de kijker. Filip De Pillecyn nauwelijks. Op een informeel etentje in het Kaiserhof bracht hij evenwel een toast uit over het *völkische* karakter van de Vlaamse literatuur.⁴⁷ De knoop van de Berlijnse gesprekken lag niet omheen de toekomst van de Cultuurraad, noch bij de concrete formule van de culturele ordening. Boven de hoofden van Van de Wiele en De Pillecyn werd de zwaarst mogelijke invloed van de ss in Brussel afgeregeld. Cultuurordening en eenheidstijdschrift werden op dat spoor getrokken.

Verschaeve en De Pillecyn kenden elkaar eigenlijk al zeer lang, al lijken zij mekaar nauwelijks gesproken te hebben in de dagen van de Frontbeweging. In recente tijden hadden ze meermaals vergaderd in de Cultuurraad. Maar in Berlijn zijn ze volstrekt langs elkaar heen gegaan. Ze zaten wel op de plechtigheid in het Berlijnse stadhuis in elkaars onmiddellijke nabijheid. Het blijft toch verwondering wekken dat in zijn uitvoerige *Oorlogsindrukken* (wo I) en *Oorlogsgedenkschriften* (wo II) De Pillecyn nergens door de kapelaan van Alveringem vermeld wordt. Overigens ook nooit in de essays van Verschaeve over literatuur of in zijn pole-

46. R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 361 e.v.

47. *Handakten Petri*, mei 1941; R. Vanlandschoot, W. Meyers & R. De Deygere, *Verschaeviana jaarboek 1988-1989: Oorlogsgedenkschriften Cyriel Verschaeve 1944-1946*, Brugge, 1990, pp. 162-174; ADVN, BE ADVN AC460, Fonds Cyriel Verschaeve: Persknipsels 17-31 mei 1941; R. De Deygere, *Verschaeve te Berlijn in mei 1941. Verschaeviana jaarboek 1984*, Brugge, 1984, pp. 121 e.v.; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, pp. 361-362. De toast van Filip De Pillecyn (waarvan de tekst niet bewaard is) zou een vriendelijk antwoord kunnen zijn op Van de Wiele, 3 mei 1941, en een variatie op het thema van 11 december 1940.

mische bijdragen over de Vlaamse beweging. Van briefwisseling tussen beide kopstukken is nooit sprake geweest.⁴⁸

In het Kaiserhof was ook de oude agent Robert Paul Oszwald aanwezig, die met succes Verschaeve preste om op bezoek te gaan op het Promi, bij staatssecretaris Gütterer, naaste medewerker van Josef Goebbels. De gesprekken met Gütterer, 18 mei 1941, wijzen erop dat de ware zenuwknop van de Berlijnse gebeurtenis daar lag. In de schaduw van dit machtige ministerie werden de belangrijkste maatregelen genomen met betrekking tot de toekomst van de *DeVlag*. Precies op dat punt dook Rolf Wilkening op en met zijn intriges slaagde de Propaganda Abteilung erin de organisatie van Van de Wiele én het tijdschrift in de ss te incorporeren. Wanneer op het einde van de maand het tiende nummer van de derde jaargang verscheen, liet Wilkening de kans niet onbenut om zelf een jaarbalans op te maken (mei 1940-mei 1941) en het eigen tijdschrift daarin als middelpunt te proclameren. Vanaf het nieuwe jaar, het tweede in de bezettingstijd "*fand sich endlich die Möglichkeit, in Brüssel als der natürlichen Mitte der vlämischen Lebensraumes eine zentrale Leitung der deutsch-vlämischen Austausch zu errichten*".

Er is hier gewoon sprake van een van de kerndoelstellingen van de DeVlag: de cultuurpolitieke samenwerking tussen Duitsland en Vlaanderen. Maar die "*zentrale Leitung*" kon niets anders beduiden dan de versteviging van de *DeVlag*, onomkeerbaar gebonden aan de ss.⁴⁹ Vanuit deze bevoorrechte positie had de DeVlag de ambitie om het gehele culturele leven te beheersen. Zij was immers de meest totalitair ingestelde organisatie. Het duurde niet langer dan augustus om de nieuwe uitstraling van de *DeVlag* vast te stellen. Ze werd nu beheerst door Wilkening, die in zijn eerste leidinggevende bijdrage, "*Gerade jetzt*", rechtstreeks de draad opnam van mei.⁵⁰ Men kon niet meer naast deze Hauptschriftsleiter kijken. Van nu af fungeert De Pillecyn als rubriekleider voor kunst en literatuur, zij het met mate.

48. De Pillecyn heeft zich wel ingezet voor de Verschaevehulde door de Cultuurraad in 1944, maar dat valt buiten de grenzen van deze bijdrage. Zie R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 379.

49. R. Wilkening, Deutsch-Vlaemische Gemeinschaftsleitung, in: *DeVlag*, jg. 3, 1941, nr. 10, pp. 501-503; A. De Jonghe, De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (II), in: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 4, 1976, pp. 64-66; R. De Deygere, *De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste bezettingsjaar [...]*, p. 131; L. Laureysen, *Cultuurleven en Cultuurbeleid tijdens het Duitse bezettingsregime [...]*, p. 154; F. Seberechts, *De DeVlag, van kultuurbeweging tot Partij (1940-1944): een studie over nationaal-socialistische machtsverwerving*, RUG, departement geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1984, p. 19 en nn. 16-17 (hernomen in de publicaties van F. Seberechts uit 1991 en 1992); M. Baerlecken-Hechtle, *Cyriel Verschaeve, ein mythos in Deutschland [...]*, pp. 151-152; B. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 449.

50. R. Wilkening, *Gerade jetzt*, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 1, pp. 1-3; J. Van de Wiele, Zoo ging een jaar voorbij, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 1, pp. 1-3; R. De Deygere, *De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste bezettingsjaar [...]*, p. 131; B. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 449.

OVER HET LOT VAN "DIETSCHER WARANDE" WAS SEDERT GERUIME TIJD BESLIST

Het artikel van Albert De Poortere van 29 april droeg eveneens een ietwat vreemde ondertitel: *Enkele Vlaamsche tijdschriften en enkele bedenkingen*. De Nederlandse *Telegraaf* nam op 6 mei (gedeeltelijke overname) precies dat laatste aspect onder ogen. De steller van het artikel (ADP) plengde geen enkele traan bij het verdwijnen van *Volk*, maar verbaasde zich over de hardleersheid en de overlevingskracht van de *Dietsche Warande*. Het bleef een teer punt over wat er in de plaats van de veroordeelde tijdschriften moest komen. Wie zou dat nieuwe eenheidstijdschrift beheersen? Zelfs de vnv-leider, Staf De Clercq bleef in zijn rede in Oudenaarde op 2 juni 1941, in hoofdzaak gewijd aan het culturele vraagstuk, op de vlakke. Hij dankte de bezettende overheid voor de instelling van de Cultuurraad. Maar hij merkte tussendoor fijntjes op dat cultuur niet het voorrecht kon zijn van 'groepjes en klikjes'. En wat was de DeVlagorganisatie in zijn ogen anders dan een recalcitrant klikje. Niemand moest zich evenwel illusies maken over wat de gevolgen van Berlijn 17 mei inhielden.⁵¹

De Cultuurraad zelf koos nu plots voor de *Kammer*-formule. Men zou daarover ten huize van voorzitter Verschaeve in Alveringem van gedachten wisselen. Het is niet geweten of deze vergadering is doorgedaan en of ook Filip De Pillecyn aanwezig was en zich actief voor deze formule heeft ingezet. Op 12 juni berichtte Rob Van Roosbroeck positief aan Franz Petri. Maar wat schreef deze laatste in een werknota, als verwachting van een Vlaamse Kulturkammer? Niets minder dan een "*Abgrenzung der Arbeit der Propaganda Abteilung im Bereich der Kultur gegenüber den Aufgaben der Gruppe Kultur der Militärverwaltung*".⁵² Het oude probleem dus sedert juni 1940, of hoe het bijzonder duidelijk was geworden dat tussen Kaiser en Petri grote meningsverschillen bestonden, die na het vertrek van Kaiser er niet op verkleinden. Over die "*Abgrenzung*" zou men het nooit eens worden. Er stonden echter veel zwaardere problemen voor het vnv te dringen: de hele positie van de beweging in de collaboratie stond ter discussie. Op 22 augustus 1941 vergaderden alle kopstukken, ook Filip De Pillecyn, in het bureel van generaal Reeder, en werd er zwaar gekapitteld.⁵³ Van de Wiele lachte hardop met de opmerkingen en kritieken van Frans Daels over de Cultuurraad.⁵⁴ De Pillecyn zweeg.

Er waren plechtige ogenblikken waarop de romancier niet te zien was. Zo op het met veel vertoon georganiseerde achtste Vlaams Nationaal Zangfeest op de

51. ADVN, BE ADVN AC460, Fonds Cyriel Verschaeve: Persknipsels van 29 april en 6 mei 1941; B. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, pp. 445-446.

52. *Handakten Petri*, 12 juni 1941; R. De Deygere, *De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste bezettingsjaar [...]*, pp. 129-130; H. Van de Vijver, *Het cultureel leven tijdens de bezetting*, Kapellen, 1990, p. 10 (*België in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 8).

53. B. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, pp. 402-403, 446 en 450-451.

54. ADVN, BE ADVN AC460, Fonds Cyriel Verschaeve, inventarisnr. 535: Brief van J. Van de Wiele aan C. Verschaeve, 10 september 1941.

Grote Markt in Brussel, op zaterdag 31 augustus 1941. Hij ontbrak op de imposante eerste rij waar van de uiterst linkse hoek af, coryfeeën als Rik Luyten, Jozef Goossenaerts, Victor Leemans, Hendrik Elias, August Borms, Rob Van Roosbroeck, Cyriel Verschaeve, Jef Van de Wiele en Renaat Van Thillo herkenbaar zijn. Terwijl men luisterde naar een hartverscheurende oproep van Wies Moens tot eenheid. Het is het allerlaatste fotografische document waarop topmensen uit vnv en de DeVlag samen waren.⁵⁵ Liever trok De Pillecyn naar Paderborn in Westfalen, in gezelschap van jongere schrijvers en dichters, als Marcel Matthys, Blanka Gyselen, Jan d'Haese en Bert Peleman. Daar had hij het, op 12 september over "*Flandrens Dichtung: Kampf und Ehre*". Het zijn alleen deze slagwoorden uit de collaboratiepers die overgebleven zijn.⁵⁶

Het werd echter geen kalme herfst voor de Vlaamse schrijver. Allereerst werd zijn medewerking gevraagd in de *DeVlag* voor de grote Streuvelshulde (naar aanleiding van diens zeventigste verjaardag). Drie hommages verschenen in het oktobernummer. Op kop, Cyriel Verschaeve met zijn bekende mystificerende bloed- en bodemwoordenschat, "*over de diep in de Vlaamse grond gewortelde kunst*". Het laatste stuk betrof de cultuurpolitieke beschouwing van Jef Van de Wiele om de man van het Lijsternest in te palmen en voor de kar te spannen van de doelstellingen van de *DeVlag*. Middenin prijkte een statige bladzijde van Filip De Pillecyn, met de grote waardering voor de schrijver die hij al altijd had gehad (hij was tenslotte in 1932 zijn biograaf geweest). Tijdens de oorlogsjaren had hij nog niets over Streuvels geschreven. Hij vatte nu zijn betekenis samen in een volksnationalistisch panopticum, waarin 'volk' en 'land' uiteraard werden beklemtoond. Hij heeft niets van zijn oorspronkelijke visie uit 1932 prijs gegeven, ook niet in de tweede druk van de beknopte biografie, waar niets aan gewijzigd of niets aan werd toegevoegd. Deze tweede druk geschiedde in het kader van het omvangrijke plan van Joris Lannoo om het gehele oeuvre van Streuvels heruit te geven.⁵⁷

Hoe mooi het blad ook oogde met drie bijdragen over Streuvels op de allereerste pagina's, binnenin beet Wilkening hard van zich af tegen de groeiende

55. Foto uit het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij (SOMA), Brussel, voor het eerst gepubliceerd in R. De Deygere, *Verschaeve te Berlijn in mei 1941. Verschaeviana jaarboek 1984 [...]*, tgo. p. 192; nadien in L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 3 [...]*, p. 194.

56. K. Schulte-Kemminghausen, Westfälisch-Vlämisches Dichtertreffen in Paderborn und Soest vom 19.-21. Sept. 1941, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 3, p. 127; H. Van de Vijver, *Het cultureel leven tijdens de bezetting [...]*, p. 14; H. Speliers, *Met politiek bemoei ik mij niet. Tussen democratie en dictatuur. De literatuur in Vlaanderen tijdens het interbellum*, Antwerpen, 2003, p. 144.

57. C. Verschaeve, Aan Stijn Streuvels, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 3, pp. 99-103; Over de tweede druk van F. De Pillecyn, *Stijn Streuvels en zijn werk*, Tielt, 1943 zie R. Vanlandschoot, *Een Vlaams-nationalistische uitgeverij in oorlogstijd. Lannoo*, in: H. Renders e.a., *Inkpatronen. De Tweede Wereldoorlog en het boekbedrijf in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 2006, pp. 327-331 en 337; H. Speliers, *Met politiek bemoei ik mij niet [...]*, p. 431 en n. 155.

boycot tegen collaborerende Vlamingen, en steunde daarbij op een *Bekanntmachung* van gouverneur-generaal von Falkenhausen (19-20 september 1941) die met represieve maatregelen dreigde. In het voorbijgaan sneerde de Hauptschriftleiter naar een aantal vlugschriften die in België circuleerden, met uitspraken van paus Pius XI en Duitse bisschoppen, waaruit de intrinsieke onverzoenbaarheid bleek tussen de katholieke kerk en het nationaalsocialisme. Het was ook het nummer waarin de briefwisseling tussen kapelaan Verschaeve en de Duitse soldaat Rudi Hilgers werd afgedrukt (ze was reeds voor juni 1941 aangevat) en die nu sterk de indruk gaf de oorlog tegen Rusland te steunen.⁵⁸ Voor Van de Wiele en Verschaeve kon er geen misvatting bestaan. Zij kozen voor de ss. Voor De Pillecyn bleef de dubbelzinnigheid hangen, nee, ze groeide nog in de volgende weken. Voor vele medestanders in het VNV was hij een belangrijke vertrouwensman op het gebied van de cultuurpolitiek.

Toch was hij, op uitnodiging van de hoogste instanties van de Politische Abteilung op 24 oktober in Weimar aanwezig, voor het door minister Goebbels opgezette internationale Dichtertreffen. Het leek nu of de Berlijnse gesprekken van 8 tot 11 december 1940 en van 16 tot 17 mei 1941 wat opleverden. Een van de naaste medewerkers van Wilkening aan de *DeVlag*, Rudi Schwarz, recenseerde een Duitse vertaling van Streuvels' *Minnehandel (Liebesspiel in Flandern*, 5de of 6de druk, Stuttgart, 1941) en maakte van de gelegenheid gebruik om De Pillecyns Berlijnse woorden beknopt samen te trekken op het centrale begrip "*das Völkische*" en deduceerde van daaruit zijn bewondering voor *Liebesspiel*. Natuurlijk werden Streuvels en De Pillecyn naar de hand gezet van het jargon van de *DeVlag*.⁵⁹

Het verhaal van Weimar is door Herwig Speliers en Gaston Durnez uitvoerig en kritisch bekeken.⁶⁰ Stijn Streuvels was er niet. Ernest Claes en Felix Timmermans zijn nog voor het einde van de eerste dag uit Weimar weer weggetrokken. Alleen De Pillecyn bleef. Hij ondertekende later (27 maart 1942) de stichtingsoorkonde van de Europäische Schriftsteller-Vereinigung.⁶¹ Opnieuw merkwaardig is dat hij via Berlijn naar de Goethe-stad reisde. In de hoofdstad heeft hij langdurige

58. R. Wilkening, *Freund oder Feind*, in: *DeVlag*, jg. 4, 1941, nr. 3, pp. 103-104; R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve [...]*, p. 365 en n. 78 (over vlugschriften omstreeks 31 juli 1941).

59. R. Schwarz, Stijn Streuvels: *Liebesspiel in Flandern*, in: *DeVlag*, jg. 3, 1941, nr. 11, p. 593; H. Speliers, *Met politiek bemoei ik mij niet [...]*, p. 429 en n. 151.

60. G. Durnez, *Felix Timmermans. Een biografie*, Tiel, 2000, pp. 683-687; H. Speliers, *Met politiek bemoei ik mij niet [...]*, pp. 436-444 (het hoofdstuk over Weimar verscheen reeds in D. De Geest e.a., *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België [...]*). Beide auteurs steunen op J.-P. Barbian, *Literaturpolitik im Dritten Reich: Institutionen, Kompetenzen, Betätigungsfelder*, Frankfurt, 1993. Een eigentijds document: W. Ruoff, *Die Stunde des europäischen Geistes. Zusammenschluss deutscher und ausländischer Dichter in Weimar*, in: *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, nr. 258, 4 november 1941.

61. Zijn naam prijkt daar naast die van Hans Friedrich Blunck, Hans Carossa, Giovanni Papini, Jan De Vries e.a. Zie afbeelding in E. Waegemans, & J. De Pillecyn, *Filip De Pillecyn Studies II [...]*, p. 70.

gesprekken gevoerd met prof. Hans Teske, verbonden aan de universiteit van Hamburg en nu censor aan de Propaganda Abteilung in Brussel. Hebben ze daar de *Weimarer Tagung* voorbereid? Dat kan nauwelijks betwijfeld worden. Hebben ze ook over het nieuwe tijdschrift gesproken? Daarover is geen enkele indicatie beschikbaar.⁶²

Vast staat wel dat sinds de Berlijn-Weimar-aangelegenheid De Pillecyn hoog in aanzien is geraakt bij de Hamburgse hoogleraar. De censor schreef een jaar later over *Der Dichter Filip De Pillecyn* en had het daarbij over *De Soldaat Johan*, de boer die soldaat gebleven is en het land tegen vreemde overmacht verdedigt. Het perspectief van De Pillecyn is hier bijna geheel omgedraaid. Teske liet hierbij diep in zijn Duitse kaarten kijken. Bij De Pillecyn gaat het immers over de soldaat die uit een uitzinnige oorlog teruggekomen, nu aan een solidaire toekomst werken kan. Bovendien is elk emancipatorisch motief dat naar de Vlaamse beweging verwijst, afgezwakt. Van "volkse weerbaarheid" (Van Wilderode), van "boeren en arbeiders die zich tegen 'vreemde heren' verzetten" (Depuis, Van Neygen), is eigenlijk geen sprake. Hedwig Speliers vergelijkt De Pillecyn hier met het werk *Der Wehrwolf* van Hermann Löns (1866-1914), uit 1911.⁶³ Maar het gaat hier in de tekst van Teske uit 1942 over de bekende nationaalsocialistische literaturopvattingen zoals hij die aan de universiteit van Hamburg gedoceerd had en nog eens had vastgelegd in wat kleinere publicaties uit 1942-1943.⁶⁴

Voor Teske is het interne Vlaamse beweging-perspectief helemaal verschoven. In een andere bijdrage over de romancier, eveneens einde 1942, gaat het "niet meer om de plaats van Vlaanderen in België, maar om het aandeel van Vlaanderen in een door Duitsland beheerst Europa". Met rechtstreekse verwijzing naar *De Soldaat Johan* stelt de censor dat de "boer" alleen kan worden gered als hij "soldaat" wordt. Dat geldt voor Vlaanderen. De "boer" moet dus een Duits soldatenpak aantrekken. "Voor ons Duitsers is het echter van belang dat we bij alle belangstelling voor de soldaat niet vergeten dat we boeren zijn."⁶⁵ Ik ga hier niet verder in op de

62. De aanwezigheid van Filip De Pillecyn in Berlijn bevestigd door G. Durnez, *Felix Timmermans [...]*, p. 683.

63. De roman uit 1911 bevatte veel frisse natuurbeelden, die door nationaalsocialistische jongeren in de jaren twintig en dertig erg gewaardeerd werden. Waar de diepere gelijkenis tussen Löns en De Pillecyn ligt is mij een raadsel.

64. H. Teske, *Der Dichter Filip De Pillecyn*, in: *Dichtung und Volkstum*, jg. 42, 1942, nr. 3, pp. 15-31, citaat op p. 28. Deze passus komt ook voor bij H. Speliers, *Met politiek bemoei ik mij niet [...]*, p. 500, n. 500 (in het hoofdstuk 57 Hans Teske, p. 475). Teske had al een voorproefje gepubliceerd in H. Teske, *Die Überwindung des Provinzialismus in der Flämischen Literatur*, in: *DeVlag*, jg. 4, 1942, nr. 12, pp. 593-598. Het laatste hoofdstuk uit H. Teske, *Die Überwindung des Provinzialismus in der Flämischen Literatur*, Brussel, 1943 was welwillend aan De Pillecyn gewijd.

65. H. Van Uffelen, 'Das zwiefache Leben': *Over de receptie van het werk van Filip De Pillecyn in het Duitse taalgebied [...]*, p. 24 en n. 36: het betrof hier Filip De Pillecyn, in: *Weltliteratur*, 1942, dl. 11, pp. 216-217.

perspectiefverschillen. Het zgn. 'Vlaams' perspectief bij Teske lag veel dichter bij de officiële nazipropaganda. Teske heeft nooit Johan Ponteyne gevolgd, maar zich ook nooit gewaagd aan de doctrinaire kritiek van Frits Peuckert.

Reeds in oktober 1941, acht maanden voor het verschijnen van *Westland*, toen De Pillecyn in Berlijn en Weimar vertoefde, was het in de kringen van Gerard Walschap met verbazende precisie geweten dat het eindoordeel over de *Dietsche Warande* gevallen was.⁶⁶ Net voor kerstdag deelde hoofdredacteur August Van Cauwelaert aan de intimi dit nieuws mede. Van Cauwelaert liet zich niet zo maar afslachten. Hij schreef een bittere brief vol beschuldigingen aan het adres van De Pillecyn, die poogde zich op 18 januari 1942 te verdedigen. Het katholieke tijdschrift was niet "*de prijs of de voorwaarde*" voor een nieuw blad. Hij had niet eens de leiding van het nieuwe tijdschrift verlangd of opgevraagd.⁶⁷ Dat moet Van Cauwelaert, die bij een aantal besprekingen bij Petri aanwezig was, diep gegriefd hebben. Het was een publiek geheim hoezeer De Pillecyn de leiding van een nieuw tijdschrift ambieerde. En dat reeds sedert augustus 1940.

DE BEDOELING VAN DIT TIJDSCHRIFT IS DE LITERATUUR IN VLAANDEREN TE DIENEN

Einde januari 1942 kan De Pillecyn de eigenlijke voorbereiding aanvatten. Maar hij werd opnieuw fel gehinderd. De malaise binnen de Cultuurraad was na de mislukte discussie over de omvorming tot Kulturkammer nog groter geworden. Jef Van de Wiele gaf er de brui aan en liet de geheel onaantrekkelijk geworden functie van secretaris van de raad over aan Bert Ranke. Zijn besognes bij de ss-Vlaanderen benamen hem helemaal. Een eventuele reorganisatie via het ministerie van Openbaar Onderwijs had ook schipbreuk geleden. Secretaris-generaal Marcel Nijns volhardde in zijn passiviteit en de Militärverwaltung had geen zin het zinkende schip aan deze administratie te koppelen. Misschien had De Pillecyn ook niet meer zo veel goesting om de werking van de raad op te waarderen. Hij zag toch ook hoe sterk de vnv haar gemeentelijke en provinciale cultuurverbonden opstartte. Op 29 maart proclameerde Albert De Poortere op hoge toon het nieuwe cultuurbeleid van het vnv.

Het werd dus meer dan hoog tijd. Censor Hans Teske had het licht op groen gezet. Einde april, begin mei ontwierp De Pillecyn een soort manifest-tekst. Hij moest daarbij op eieren lopen. Het tijdschrift kreeg als redactiesecretaris Bert Ranke! Op die wijze bond Ranke *Westland* ook aan de *DeVlag*-tendens. Bovendien zou het tijdschrift gedrukt en uitgegeven worden door Frans Thiry van Die Poorte, wat de banden met de groep Van de Wiele evenmin kon maskeren. Daarom poogde De Pillecyn met zijn inleidende tekst een soort van apolitiek vacuüm te creëren.

66. R. Vanlandschoot, *De lange weg naar "Westland" [...]* (op basis G. Walschap, *Brieven [...]*).

67. AMVC-Letterenhuis, Filip De Pillecyn, P 505/B: Brief van A. Van Cauwelaert, 18 januari 1942.

Westland had alleen de bedoeling "de literatuur in Vlaanderen te dienen". Dat zegde alles en dus niets. De opzet leek zowel de *DeVlag*dreiging, als de nieuwe vnv-ambitie met betrekking tot cultuur zover mogelijk te ontwijken. Het zal hem niet gelukken.

De positie van Ranke ten opzichte van De Pillecyn was dubbelzinnig. Dat bleek al op de wijze waarop hij het nieuwe tijdschrift introduceerde in de pers. Op 22 mei 1942 stelde hij *Westland* voor in het dagblad *Vooruit*. Hij deed dat met brede handgrepen uit de manifest-tekst, die hij toen reeds in handen had. Ranke legde De Pillecyn een aantal nobele bedoelingen in de mond: weg met de doelloosheid van de oude tolerantie en de veelvormigheid van de literatuuropvattingen (zoals die in de *Warande* gehuldigd worden); voorbij is de tijd van 'groepjes en kliekjes' en literaire 'partijen': in de plaats daarvan de absolute prioriteit van de 'volksgemeenschap' en dat staat in geen geval de individualiteit van de scheppende kunstenaar in de weg; kortom, iets geheel nieuws, "één groot, representatief tijdschrift in Vlaanderen".⁶⁸

Maar Ranke deed nog meer. Hij stelde *Westland* ook voor in de *DeVlag*, juli 1942 (een maand na het verschijnen dus), in hetzelfde nummer waarin Wilkening in heftige bewoordingen de "völkische Kulturarbeit" vooropplaatste. In de inleiding van zijn bijdrage bezong hij de lof van De Pillecyn, de man die "voor de nieuwe Europeesche ordening" heeft gekozen. Daarin zijn literatuur, kunst en volksverbondenheid onlosmakelijk met elkaar verstrengeld. Voor Ranke is dit het programma zelf van de *DeVlag*.⁶⁹ De vraag blijft natuurlijk waarom het tijdschrift de naam *Westland* gekregen heeft. Of de termen *Westmark* en *Westland*, die in hogere ss-kringen vanuit de vroegste oorlogsperiode reeds circuleerden, enige invloed hebben uitgeoefend, ligt als het ware voor de hand. Dat het initiatief van Heinrich Himmler, 24 augustus 1940 reeds, om in het kader van de ss-Standarte-Westland ook een Vlaamse ss te incorporeren⁷⁰, de benaming *Westland* wel zeer op de voorgrond heeft gebracht is duidelijk. De eerste Vlaamse 'Westlanders' vertrokken reeds in september 1940 voor militaire opleiding naar Duitsland. In elk geval geeft De Pillecyn in mei 1942 geen enkele verklaring voor de naam *Westland* en komt in zijn manifest-tekst geen enkele verwijzing voor naar een ss-instantie.

68. Omstandiger in R. Vanlandschoot, *De lange weg naar "Westland" [...]*, pp. 132-145.

69. R. Wilkening, *Völkische Kulturarbeit oder Kulturimperialismus*, in: *DeVlag*, jg. 4, 1942, nr. 12, pp. 613-615; B. Ranke, Een nieuw Vlaamsch-Kultureel letterkundig tijdschrift: "Westland", in: *DeVlag*, jg. 4, 1942, nr. 12, p. 628. D. Van Campenhout, "DeVlag" en het nationaal-socialistische beeld van kunst en cultuur: bijdrage tot de studie van de culturele collaboratie tijdens de tweede wereldoorlog, RUG, vakgroep geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1980, pp. 84, 168-169; E. Verhoeven, *Kultuur, politiek en cultuurpolitiek tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in: *Kultuurleven*, jg. 52, 1985, nr. 7, p. 664 en n. 37; P. Peeters, "De bedoeling van het tijdschrift is de literatuur in Vlaanderen te dienen" [...], p. 118.

70. B. De Wever, *Greep naar de macht [...]*, pp. 370-371.

Niettemin had De Pillecyn eigenlijk afgerekend met het oude literaire bestel in Vlaanderen. De 'groepjes en kliekjes' waren niet alleen terug te voeren tot de waarschuwende woorden van Staf De Clercq op 2 juni 1941 in Oudenaarde. Toen was het voor de insiders duidelijk dat hij op de kliek Van de Wiele alludeerde. In juni 1942 gaat De Pillecyn breder: ook de katholieke groep rond de *Warande* of rond het Davidsfonds, dat zijn ambitie bij de literatuurverspreiding nooit zou opgeven, of de groep rond de Vereniging voor Vlaamsche Letterkundigen die zich aan attentisme bezondigden. Alle oude veten zijn nu uitgevochten, meent de romancier. Alleen de 'volksgemeenschap' blijft recht. Maar hij bleef voorzichtig om niet in nationaalsocialistisch woordgebruik gevangen te raken. De Groot-Duitse Europese orde liet hij voor rekening van Ranke. De Pillecyn vond dat het tijdschrift zich aanbood "*in de nieuwe wereld die thans uit smarten en offers van dezen tijd geboren worden*".⁷¹

De Pillecyn had ervoor gezorgd enkele jonge krachten aan te trekken: Piet Van Aken (1920-1984), zijn oud-leerling uit het Mechelse koninklijke atheneum, en de jonge dichter Willy Vaerewyck, die een mooie bijdrage over de poëzie van August Van Cauwelaert publiceerde.⁷² Maar beide jongeren stopten snel hun medewerking. Dat Verschaeve en Van de Wiele ook hun gram haalden, lag zo voor de hand. Jef Van de Wiele maakte zijn opwachting in het tweede nummer met een kort stuk over Duitse vertalingen van Vlaamse lyriek. Hij plaatste daar een polemisch addendum bij naar aanleiding van de toekenning van de literaire Staatsprijs aan Emmanuel De Bom. De jury was, zo wist Van de Wiele, samengesteld uit Maurice Gilliams, Filip De Pillecyn, Gerard Walschap en Arthur Cornette. Het ging tussen twee kandidaten: kapelaan Verschaeve en De Bom. De jury sprak zich uit met vier tegen één, voor De Bom. "*Wedden dat ge kunt raden wie die 4 en wie die 1 waren?*"⁷³

Voor de rest verscheen er in 1942 geen enkele bijdrage van de hand van De Pillecyn. Sommigen meenden dat hij reeds na het tweede nummer was uitgestapt.⁷⁴ Formeel bleef tot nummer 4 (november-december) op de voorkaft de

71. F. De Pillecyn, "Westland", in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 1, pp. 3-4.

72. P. Van Aken, Gemengd nieuws, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 1, pp. 26-42; A. Van Wilderode, *Filip De Pillecyn [...]*, p. 12 citeert De Pillecyn over Van Aken, "*die toen reeds novellen schreef met de rijpheid van een veertigjarige*"; W. Vaerewijck, Vlaamsche Letteren, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 1, pp. 57-63.

73. Kultuurspiegel, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 2, pp. 99-106. Arthur J.H. Cornette (1880-1945), kunsthistoricus en essayist met brede belangstelling voor schilderkunst, literatuur en muziek (hij kon dus Verschaeve goed beoordelen!). Een aantal opstellen van Cornette werden door Maurice Gilliams uitgegeven, zie M. Gilliams (sam.), *Vergeten en toch zo mooi*, Antwerpen, 1966. Cornette komt veel voor bij S. Vanclooster, *Filip De Pillecyn en Felix Timmermans [...]*. Over de juryperikelen bij deze Vijfde Staatsprijs, zie S. Vanclooster, *De rest is nog veel erger [...]*, pp. 131-136, brief 113G.

74. S. Vanclooster, *Filip De Pillecyn en Felix Timmermans [...]*, p. 53; in S. Vanclooster, *Filip De*

ondertitel staan: *Kultureel-letterkundig tijdschrift voor Vlaanderen onder leiding van Dr. Filip De Pillecyn*. Nog in nummer 3 (september-oktober) werd de zgn. Westlandprijs uitgeschreven, onder duidelijke verwijzing naar de manifest-tekst van juni.⁷⁵ Men mag dus geredelijk aannemen dat de romancier zijn functie als hoofdredacteur is blijven uitoefenen tot en met het vierde nummer. Het is niet zo eenvoudig om in de teksten van het tijdschrift zelf enige aanleiding te vinden die De Pillecyns beslissing verklaren. Ik formuleer alleen enkele vragen. Stoorde het al te opvallende gedicht van Ferdinand Vercnocke over de Vlaamse gesneuvelden aan het Oostfront? Of de nogal uitgesproken Groot-Duitse tendens in de bijdrage van Hilaire De Vos over het boek van Christophe Steding, *Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur* (1942²), dat eindigde met de zin: “*Europa staat of valt met het Rijk?*”⁷⁶

Algemeen wordt aangenomen dat de publicatieruimte die Herman Van Puymbrouck, een notoir aanhanger van ss-Vlaanderen en principieel nationaal-socialist, die in de loop van 1942 hoofdambtsleider voor de wereldbeschouwelijke vorming in de DeVlag was geworden, nu aangeboden kreeg of opeiste, bij De Pillecyn de deur heeft dicht gedaan.⁷⁷ Maar de eerste bijdrage van Van Puymbrouck in *Westland* dateert van april 1943 (over *Het woud van Katyn*). Enige duidelijkheid biedt het nummer 5 (januari 1943). Toen werd een lijst van 25 vaste medewerkers, in alfabetische volgorde gepubliceerd, waaronder Van Puymbrouck (in het tijdschrift steevast Van Puymbroeck gespeld). Uit die lijst blijkt overduidelijk de aanwezigheid van een aantal DeVlag- en ss-gezinden. Men kan eigenlijk spreken van een soort *putsch*, die voltooid wordt in april.⁷⁸ De Pillecyn zal het wel hebben zien

Pillecyn en Felix Timmermans [...], bij hoger vermelde brief van 12 mei 1941, zegt de auteur: “Ook zou van aflevering 5 De Pillecyn niet meer meewerken”.

75. De “Westland-prijs”, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 3, p. 195, met twee citaten uit de manifest-tekst. Bij de aankondiging van de uitreiking: *Westland*, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 6, pp. 475-476, is elke verwijzing naar Filip De Pillecyn verdwenen.

76. F. Vercnocke, Doodenklank, voor onze gevallen aan het Oostfront, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 2, p. 110; H. De Vos, “Alles voor het Rijk”, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 3, pp. 208-227.

77. F. Seberechts, *Puymbrouck, Herman van*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 2516-2517; B. De Wever, Herman Van Puymbrouck, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 1, pp. 3-13. De bijdragen van Van Puymbrouck zijn: H. Van Puymbrouck, Documenten. Het Woud van Katyn. Een onmiskenbare Waarschuwing aan Europa, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 7, pp. 571-573; H. Van Puymbrouck, Documenten. Het gegeven woord voor de Sovjets geenerlei waarde, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 8, pp. 659-662; H. Van Puymbrouck, Documenten. Een Dichter klaagt aan, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 9, pp. 755-758; P. Van Puymbrouck, Documenten. Het vijfde Oorlogsjaar, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 10, pp. 843-845. Nadien zijn geen bijdragen meer verschenen.

78. *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 5, p. 378. De lijst van januari 1943: “Hub. P.C. van Ael, J.L. de Belder, Richard de Cneudt, Jozef Conrijn, Dr. Juliane Gabriëls, Korneel Goossens, P.S. Maxim Kröjer, Ir. J.E. de Langhe, Edgard Leonard, Pol Leroy, Marcel Matthys, Drs. Mich. van Meensel, Remy de Muynck, André M. Pols, Bert Ranke, Prof. Dr. Rob van Roosbroeck, Georges de Sévooy, Drs. J. Truys, Willy Vaerewyck, René Verbeeck, Urbain van de Voorde, Drs. Hilaire de Vos, Paul de Vree,

aankomen. Die lijst verdween echter vanaf het nummer van oktober 1943. Voor hem waren de hoog oplopende spanningen tussen het vnv en de DeVlag geen onbekende materie. De besluiten van leider Hendrik J. Elias van 6 juni en 17 oktober 1943, die uiteindelijk leidden tot de volstreekte onverenigbaarheid van een lidmaatschap van de DeVlag, maakt het zeer aannemelijk dat De Pillecyn het consigne van de leider gevolgd heeft. Zijn rubriek in de *DeVlag* werd overgenomen door Walter Weyler.⁷⁹

Over een tweetal jongere auteurs die in *Westland* publiceerden, moet toch nog iets gezegd worden. Allereerst over Willy Vaerewyck (1914-1982). Hij debuteerde in 1939, geheel in de traditie van het poëzietijdschrift *Vormen* en had reeds twee dichtbundels op zijn naam, vooraleer De Pillecyn hem met aandrang tot medewerking aan het nieuwe tijdschrift uitnodigde. Hij werd zelfs lid van de Westland-prijs, maar verdween geruisloos in het voorjaar van 1943.⁸⁰ De tweede is Lode Quasters (1911-1983), medewerker aan de *DeVlag* en *De ss-Man*, en na april 1943 vaak ook aan *Westland*, die net zoals Ferdinand Vercnocke een Hitlergedicht op zijn naam had. Quasters kwam, na de voltooiing van zijn bundel, niet meer voor in de tweede jaargang.⁸¹

Dit alles toont aan dat niet alleen de ss doorgedrongen was in de zgn. uitgebrede redactieraad, maar evenzeer in de bijdragen van medewerkers die aan het Oostfront zaten of ermee te maken hadden. Naast de vaste waarden als Verschaeve, Van de Wiele, Van Roosbroeck, Vercnocke, Leroy, Van Puymbrouck, kwamen nu ook de 'soldaten' aan het woord.⁸² Na april 1943 was het zgn. eenheids-

Walter Weyler, Dr. J. van de Wiele. "Vaerewyck verdween in februari 1943. In april 1943 werden toegevoegd: "Jos. Desseyn [Kriegsberichter-SS], Fred Germonprez [lid DeVlag], Herman van Puymbrouck en Maurits van de Walle" [twee zwaargewichten uit de SS-Vlaanderen].

79. W. Van de Elst, *Filip De Pillecyn met de "DeVlag" naar Duitsland [...]*, p. 74.

80. W. Vaerewijck, *Het hart der dingen*, Antwerpen, 1939; W. Vaerewyck, *Voor den spiegel*, s.l., 1941. Zie J. Baers & P. Hardy, *Lectuur-repertorium*, Antwerpen, 1954², dl. 3, p. 2525 (foto nr. 2250, op p. 2506); W. Meewis, In memoriam Willy Vaerewyck, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 66, 1982, nr. 6, pp. 45-48. De bijdragen van Vaerewijck: W. Vaerewyck, Moederschap III, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 1, p. 25; W. Vaerewyck, De Nieuwe Geboorte, in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 3, p. 196; W. Vaerewyck, Het kommert niet..., in: *Westland*, jg. 1, 1942, nr. 3, p. 243; L. Quasters, Moeder, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 5, pp. 408-410. Hij werd in de *Westland*-prijs vervangen door Paul De Vree: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 10, p. 842.

81. W. Vaerewyck, Moederschap, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 5, p. 435; L. Quasters, Genezen, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 6, p. 532 (gedicht opgedragen aan Blanka Gyselen); L. Quasters, Woekerballade, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 8, pp. 689-690; L. Quasters, Bommen op Antwerpen, in: *Westland*, jg. 1, 1943, nr. 10, pp. 848-850. Over Lode Quasters zie J. Brouwers, "Ik weet het doel niet dat ik moet bereiken" [...], pp. 121-135: "Ik vermoed dat Elsschot en Quasters nog vrienden worden". De bundel *Binnenwaartsch Tumult*, Brussel, 1943 werd ingeleid door Blanka Gyselen en een brief van Willem Elsschot. J. Baers & P. Hardy, *Lectuur-repertorium [...]*, dl. 2 kwalificeerde Quasters als een "nationaal-socialistisch" dichter.

82. L. Platteau, De stalen vuist, in: *Westland*, jg. 2, 1943, nr. 1, p. 1; L. Bats, De trek van starost tscheftschow, in: *Westland*, jg. 2, 1944, nr. 3, pp. 159-163; R. Van Hulse, Verlof, in: *West-*

tijdschrift van de culturele collaboratie geheel opgegaan in obediëntie aan de *DeVlag* en de ss. Het laatste nummer, augustus 1944, dat overigens opgevat was als een huldenummer aan Cyriel Verschaeve, bevatte een uitgebreid stuk van Maurits Van de Walle, *Bezoek aan Herman de ss-Soldaat*. Als nog een soldaat nodig was in Vlaanderen, dan een ss-soldaat. Overigens was dat een opstel uit de betere dagen van de ss-Vlaanderen, juli 1941, toen de oorlog tegen Rusland enkele weken glorieus oogde. De havenloze soldaat en zwerver Johan die een nieuwe solidariteit wilde opbouwen op de puinen van een oorlog, wordt hier geheel weggevaagd door een fanatisch type die ten onder zal gaan in een ideologisch debacle. *Westland* augustus 1944 heeft niets meer van *De Soldaat Johan*.

Het verhaal van Maurits Van de Walle is een hommage "aan de eerste ploeg Vlaamsche ss-Vrijwilligers naar München", in september 1940. Voor hem was het zelfs in 1944 nog duidelijk dat *Westland* het symbool was van Vlaanderens heropstanding in het Rijk. Toen hij de tekst neerschreef (juli 1941) was de jonge Herman reeds enkele weken "met de stoottroepen naar het Oosten vertrokken". Van de Walle eindigde met een soort gebed dat enige religieuze analogie oproept met het slot van De Pillecyns roman: "Heer, doe uw hand van dien jongen krijger, laat hem op eigen kracht doorheen dood en verschrikking gaan. Want zoo en alleen zoo kan hij zich zelf, alleen zoo kan hij u vinden."⁸³ In augustus 1944, toen de tekst in *Westland* verscheen, zaaide de oorlog overal dood en verschrikking. Nog op dat ogenblik klampte Van de Walle zich vast aan Cyriel Verschaeve en Herman Van Puymbrouck. Het nummer verscheen toen de geallieerde tanks nabij Avranches de fatale doorbraak forceerden.

Het redactionele avontuur van Filip De Pillecyn heeft dus nauwelijks een half jaar geduurd. Na de ontmoedigende ervaringen met de Cultuurraad, die nooit ten gronde heeft kunnen werken, was dit voor hem een aperte mislukking, het wel zeer vroegtijdige einde van 'zijn' droom, die in juni-augustus 1940 zulk een hoge ambitie tentoon spreidde. Het 'eenheidstijdschrift' heeft nooit bestaan. De rol van het leidinggevende blad in de culturele collaboratie is niet uit de verf gekomen. Het is gedegeneerd tot de spreekbuis van een 'klikje', dat van de meest extreme collaborateurs. De literatuuropvattingen bleven nationalistisch-conservatief, ingekapseld in de alleenzaligmakende aanbidding van de 'volksgemeenschap' en

land, jg. 2, 1944, nr. 5, pp. 261-272 (uittreksel uit een roman die bij Steenlandt zou verschijnen); M. Van de Walle, *Bezoek bij Herman den SS-soldaat*, in: *Westland*, jg. 2, 1944, nr. 8, pp. 450-469. Over Van Hulse, zie P.J. Verstraete, *De Oostfrontroman in de Vlaamse literatuur: essay*, Kortrijk, 1994 en P.J. Verstraete, *Hulse, Rafvan*, in: R. De Schryver e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, p. 1481.

83. M. Van de Walle, *Bezoek bij Herman den SS-soldaat [...]*, pp. 450-451 en 469. Maurits Van de Walle (1892-1967), auteur van *En Vlaanderen*, Kortrijk, 1940, pleit in deze publicatie voor aansluiting bij het Rijk. Achtereenvolgens redacteur van *De SS-Man*, *DeVlag* en *Balming*. Wordt door Cyriel Verschaeve in zijn *Oorlogsgedenkschriften* (1990) herhaaldelijk besproken.

bovendien geheel uitbesteed aan de Groot-Duitse droom. Achter dit korte redacteurschap zelf gaat hoogstwaarschijnlijk ook een stijgend wantrouwen schuil tegen de DeVlag en Van de Wiele. Daartegenover werden de betrekkingen met Teske, die wel nationaalsocialist was maar geen ss-vreter, steeds hartelijker. In augustus 1940 trokken Van de Wiele en De Pillecyn samen op. In augustus 1943 niet meer.

Romain Vanlandschoot (1933) is auteur van o.a. de biografieën over Albrecht Rodenbach (2002) en priester-dichter Cyriel Verschaeve (1998). Hij is voorzitter van het Jozef Lootensfonds en was hoofdredacteur van het jaarboek *Verschaeviana* (1980-1994). Hij is sinds 1981 redactielid van *Wt*.